

Armoede en Eenzaamheid in Westerwolde

*Een antropologisch onderzoek naar het leven
van mensen met weinig geld of weinig mensen*

Jan Dirk Gardenier
Joop Roebroek
Wiebe Horrevorts
Janine Abee
Naomi Hartkamp
Eelco van Es
Dirk Jan Visser

CAB fundeert beleid

inhoud

1. inleiding	5
2. de opzet van het onderzoek	6
3. analyse van armoede en eenzaamheid	9
3.1. wat is armoede en wat is eenzaamheid?	9
3.2. wie hebben we gesproken?	13
3.3. oorzaken en aanleidingen voor armoede en eenzaamheid	17
4. wat betekent het om arm of eenzaam te zijn?	23
5. wat hebben we geleerd?	39
6. aanbevelingen	43
bijlagen	50
bijlage 1. biografieën van onze gesprekspartners	50
bijlage 2. Organisaties die ons in contact brachten met mensen die wij gesproken hebben	57
bijlage 3. gesprekken en bijeenkomsten met organisaties	59

1. inleiding

Dit onderzoek gaat over armoede en eenzaamheid. Dat zijn twee onderwerpen die een grote impact hebben op het persoonlijke leven van de mensen, maar ook op hun directe en indirecte omgeving. De omgeving speelt hierbij een dubbele rol. De omgeving beïnvloedt de omstandigheden: economische conjunctuur en economische structuur leiden tot armoede bij mensen, eenzaamheid wordt onder andere veroorzaakt door een steeds meer individualiserende samenleving. Tegelijkertijd wordt de omgeving zelf beïnvloed: arme ouders lopen een zeer groot risico dat hun kinderen ook in armoede zullen leven, arme mensen hebben minder (financiële) mogelijkheden. Dat maakt de omgeving waarin zij wonen ook 'armer'.

Ook voor eenzame mensen heeft de omgeving deze dubbele rol: eenzame mensen zijn niet alleen eenzaam omdat zij niemand zien, maar voelen zich ook eenzaam omdat zij niet meer worden uitgenodigd deel te nemen en actief te zijn. Zij worden van actieve inwoner van de buurt een object van zorg: zij geven geen zorg meer, maar krijgen zorg. En omgekeerd: in een buurt waar veel eenzame mensen wonen, wordt er minder aan mensen gevraagd om mee te doen.

Daarmee zijn armoede en eenzaamheid lastige begrippen: ze zijn niet eenduidig of simpel. Het is daarom ook moeilijk om het op te lossen.

1.1. aanleiding, urgentie van het onderwerp

Wij zien het belang en de urgentie voor de nieuwe gemeente Westerwolde om een goed beeld te krijgen van haar inwoners, met bijzondere aandacht voor armoede en eenzaamheid.

Het doel van het onderzoek is:

“Meer inzicht krijgen in de manier waarop mensen met eenzaamheid en armoede omgaan en wat de invloed daarvan is op het sociaal functioneren.”

1.2. onderzoek naar eenzaamheid en armoede

In veel beleid en beleidsonderzoek valt op dat mensen in armoede of eenzaamheid worden gereduceerd tot hun gebrek. We spreken dan over “arme mensen” of “eenzame mensen”. Daarbij komt dat hun ‘gebrek’ vaak in objectieve of in beleidstermen wordt benoemd of gedefinieerd. Dat heeft als gevolg dat mensen, volgens de definitie of volgens de gemeente, arm zijn, maar dat zelf niet altijd zo ervaren.

Daarnaast veronderstelt een dergelijke categorie van ‘eenzame’ of ‘arme’ mensen een grote homogeniteit. In veel onderzoek ligt de focus dan ook vaak - logischerwijs - op gemeenschappelijke kenmerken. In de praktijk blijken de verschillen tussen mensen vaak minstens zo relevant. Eén standaardoplossing voldoet dan ook niet. Sterker: een goede oplossing houdt altijd rekening met de persoonlijke omstandigheden en de sociale

omgeving (G. Engbersen e.a., Cultures of Unemployment, A comparative Look at Long-Term Unemployment and Urban Poverty, Amsterdam, 1993, p 223 en 225).

Ten derde geeft onderzoek aan dat de overheid of de gemeente maar een zeer beperkte invloed heeft op de levensomstandigheden van mensen als het gaat om armoede of eenzaamheid. Uit onderzoek blijkt dat in een aantal gevallen ze soms zelfs een (onbedoeld) negatief effect hebben. Het is niet zo dat beleid niet werkt, maar veel meer dat het niet alle problemen oplost, niet voor iedereen en ook niet onder alle omstandigheden. Een voorbeeld is de armoedeval die bestaat dankzij extra kwijtscheldingen of vergoedingen aan mensen met weinig inkomsten, maar die als onbedoeld effect heeft dat een baan niet loont.

2. de opzet van het onderzoek

2.1. antropologisch onderzoek

Wij hebben een kwalitatief onderzoek uitgevoerd onder 25 mensen die in armoede leven (op of rond het sociaal minimum, met bijstandsuitkering of zelfstandige) en 25 mensen die zich eenzaam voelen of in sociaal isolement leven. Het vinden van de gesprekspartners heeft veel tijd gekost. Die extra tijd was met name nodig om veel organisaties te spreken om hen het doel van het onderzoek uit te leggen en hen te vragen om mensen die zij kennen te benaderen met de vraag om met ons een gesprek te voeren. Veel organisaties gaven problemen van privacy aan. Wij hebben nadrukkelijk aangegeven om binnen de privacywetgeving te blijven en ons alleen een naam en telefoonnummer te geven als de mensen daar toestemming voor hadden gegeven.

Wij hebben gesprekken gevoerd met mensen en hen geen vragenlijsten laten invullen. Gesprekken geven een betere mogelijkheid om 'dichtbij' het onderwerp te komen. Aan de hand van een itemlijst hebben we een overzicht van onderwerpen gemaakt, die in het gesprek aan de orde zouden moeten komen. Wij hebben de mensen hier echter niet rechtstreeks naar gevraagd, om zo het risico van sturende vragen of sociaal wenselijke antwoorden te verkleinen. Een gesprek geeft bovendien de mogelijkheid aan de gesprekspartners om hun situatie zoveel mogelijk in hun eigen woorden te beschrijven. Dat is belangrijk om een goed beeld te krijgen van armoede en eenzaamheid vanuit het perspectief van de mensen.

Voor zover mogelijk willen wij ook mensen observeren in hun omgeving, bijvoorbeeld door een dag met iemand mee te gaan of een dag bij iemand aanwezig te zijn. Dat geeft nog meer dan een gesprek inzicht in wat iemand doet of beleeft die in armoede leeft of zich eenzaam voelt. Zowel armoede als eenzaamheid bestaan voor een belangrijk deel in relatie tot anderen en de omgeving van mensen. Door met een aantal mensen een dag op te trekken, zien we ook letterlijk wat dat betekent.

Tijdens het onderzoek is in overleg met de opdrachtgever gekozen om met een goede reportagefotograaf de mensen en hun omgeving in beeld te brengen. Met de foto's van de mensen wordt, net als met de biografieën, die in de bijlage staan, beelden van personen gemaakt.

Gesprekken met organisaties

Omdat de gemeente en aan haar verbonden (onderwijs-, welzijns- of zorg-) organisaties vanzelfsprekend onderdeel zijn van de omgeving van de mensen die wij willen onderzoeken, los van het feit of zij hulp of ondersteuning ontvangen, zullen wij ook een aantal gesprekken voeren met medewerkers van deze organisaties.

2.2 uitgangspunten

1. Wij benaderen de mensen als complete personen en niet als een verzameling categorieën. Dat betekent dat wij niet direct conclusies trekken op basis van bepaalde kenmerken van een persoon, maar proberen te begrijpen hoe onze gesprekspartner het zelf beleeft. Wanneer iemand vertelt dat zijn ouders vroeger weinig geld hadden, veronderstellen wij niet direct dat dit als problematisch door hem werd ervaren. Wij gaan ervan uit dat bepaalde kenmerken, zoals arm zijn, pas betekenis krijgen in zijn of haar hele verhaal van zijn of haar leven.
2. Wij nemen mensen serieus, maar niet per se letterlijk. Niet alles wat iemand zegt, nemen wij helemaal voor waar aan. Wij gaan er wel vanuit dat mensen hun verhaal vertellen. Gebeurtenissen worden echter verschillend beschreven en geïnterpreteerd door mensen. Het onderzoek is ook niet gericht op het achterhalen van exacte feiten. Wij zijn geïnteresseerd in wat mensen belangrijk vinden, hoe zij dingen benoemen en wat zij zich herinneren.
3. Wij streven naar neutraliteit. Volledige neutraliteit is als onderzoeker niet haalbaar. Ook de eigen achtergrond van de onderzoekers speelt mee. Wij zijn 'buitenstaanders', niemand van ons heeft problemen gekend, zoals die van onze gesprekspartners. Wij gaan ervan uit dat door ons bewust te zijn van onze eigen sociaal-culturele achtergrond en wisselende perspectieven te hanteren, subjectiviteit sterk verminderd kan worden.
4. Mensen zijn niet alleen individu, maar ook altijd lid van meerdere groepen. Wij leven in een geïndividualiseerde maatschappij. Mensen worden aangesproken als individu en op hun eigen verantwoordelijkheid. In alle gesprekken blijkt dat mensen niet alleen individu zijn. Ze zijn altijd ook kind, in veel gevallen ook ouder, scholier, werknemer of ondernemer, lid van de participatieraad of de voetbalvereniging. Je kiest niet altijd zelf bij welke groep je hoort. Soms word je ook door anderen bij een groep ingedeeld, bijvoorbeeld de groep die door de gemeente en andere 'armen' of 'eenzamen' wordt genoemd, de groep 'voor wie wij moeten zorgen'. Het feit dat ze ook lid zijn van deze groepen is belangrijk om mensen te begrijpen en goed te kennen.
5. Mensen zijn niet in alles rationeel. Wij benaderen mensen zoals ze zijn, niet als ervaringsdeskundige, cliënt van de gemeente of welzijnsinstelling, of als iemand die geholpen moet worden. Mensen zijn ook niet per se in alles wat ze doen rationele wezens. Mensen gedragen zich op een bepaalde manier, omdat ze zo opgevoed zijn, of omdat ze dat zelf belangrijk vinden, of omdat het de norm is van de groep waarop ze op dat moment mee omgaan. Mensen kunnen goed hun situatie beschrijven, kunnen aangeven hoe ze zich voelen. Het is voor iedereen en dus ook voor onze gesprekspartners heel moeilijk om je eigen gedrag te verklaren.

3. analyse van armoede en eenzaamheid

Wij bekijken mensen als individu in hun omgeving, de groep of groepen waar zij bij horen, familie, vrienden, buren, bekenden, vrijwilligers, instanties en de gemeente. Het gaat dus niet alleen over het leven van losse, individuele mensen, maar juist om mensen die leven in (meerdere) groepen. Waarvan de omgeving voor een belangrijk deel bepaalt wat hun probleem is, hoe ze daarmee omgaan en wat goede oplossingen zijn.

In de gesprekken ging het dus vooral over mensen en in het bijzonder over armoede en eenzaamheid. Wat is het? Wat zijn de oorzaken? Hoe leven mensen met armoede en eenzaamheid? Wat betekent het om arm of eenzaam te zijn? Wat zijn de problemen? Hoe gaan de mensen er mee om? Waar vinden mensen hulp en helpt die hulp bij hun problemen?

3.1. wat is armoede en wat is eenzaamheid?

armoede

Het Sociaal Cultureel Planbureau definieert armoede zo:

Er is sprake van armoede wanneer iemand gedurende een langere tijd niet de middelen heeft om te kunnen beschikken over de goederen en voorzieningen die in zijn samenleving als minimaal noodzakelijk gelden. (SCP, Armoede in kaart 2016)

Armoede is in de basis dus een tekort aan geld om eten te kunnen kopen, huur en kosten voor school te betalen, maar heeft daarnaast ook andere consequenties:

armoede is relatief

Wat voor de één armoede is, is voor een ander niet per se armoede. Dat betekent dat oplossingen ook rekening moeten houden met verschillen tussen mensen.

niet alleen gebrek aan middelen

Armoede gaat om iets diepers, het neigt naar iets existentieels. Het gaat om gevoelens van sociale uitsluiting en de vraag wanneer je van waarde bent in de samenleving.

armoede is gebrek aan sociale participatie

Armoede veroorzaakt sociaal isolement, waardoor het netwerk steeds kleiner wordt.

armoede is ook gebrek aan macht

Hiermee samenhangend is armoede ook een gebrek aan macht en invloed om je leven zelf te bepalen.

armoede is een vicieuze cirkel

Armoede heeft iets van een draaikolk, je wordt erin gezogen. De problemen stapelen zich soms snel op en zijn daardoor onbeheersbaar geworden.

armoede is stress

Als je arm bent, heb je over het algemeen veel stress. Deze stress leidt tot een aantal andere problemen. Een daarvan is, dat je steeds minder verstandige keuzes maakt.

eenzaamheid

Over het algemeen worden er twee soorten van eenzaamheid onderscheiden:

Emotionele eenzaamheid ontstaat bij een sterk gemis door de afwezigheid van een intieme relatie, een emotioneel hechte band met een partner, familielid of een hartsvriend(in) en kan bijvoorbeeld ontstaan na een scheiding.'

Sociale eenzaamheid is gekoppeld aan het gemis van betekenisvolle relaties met een bredere groep van mensen om je heen, zoals kennissen, collega's, buurtgenoten, mensen met dezelfde belangstelling, mensen om samen een hobby mee uit te voeren.' Van Tilburg en De Jonge Gierveld, Zicht op eenzaamheid. Achtergronden, oorzaken en aanpak. Assen: Van Gorcum, 2007.

eenzaamheid is iets heel anders dan armoede

Eenzaamheid blijkt voor de meesten een moeilijker te omschrijven fenomeen. Eenzaamheid is niet makkelijk te meten aan de hand van aantal personen in het netwerk. Toch gaan eenzaamheid en armoede bij een deel van de mensen wel samen.

kwaliteit in plaats van hoeveelheid

De één is eenzaam terwijl deze een groot netwerk heeft en een ander is niet eenzaam terwijl hij een klein netwerk heeft. Het draait om de kwaliteit en betekenis van de relatie die men tot andere mensen heeft.

wederkerigheid

Wederkerigheid betekent dat je niet alleen aandacht krijgt, maar ook dat je actief betrokken bent. Voor mensen is het belangrijk dat ze zich gewaardeerd voelen en niet gezien worden als object van liefdadigheid.

gezondheid

Veel zieke mensen zijn eenzaam, voornamelijk mensen met psychische klachten. Zij ervaren de wereld anders dan anderen en de beperking zorgt ervoor dat ze bijvoorbeeld vaker iets afzeggen of onberekenbaar kunnen zijn.

fase in je leven

Eenzaamheid kan ook worden gezien als iets dat bij een fase in je leven hoort. Kinderen op de middelbare school hebben allemaal een grote behoefte om ergens bij te horen. Op latere leeftijd zie je minder mensen, omdat je niet meer werkt, of omdat je gezondheid het niet meer toelaat.

eenzaamheid heeft veel oorzaken

Duidelijk werd ook dat eenzaamheid een veelheid van oorzaken kent, die moeilijk onder één noemer te brengen zijn: gepest worden op school, de stress van het studentenleven, verlies van een partner die je heel lief had, de eenzaamheid van een mantelzorger als gevolg van het bijna fulltime verzorgen van zijn of haar partner die men niet wil verhuizen naar een verzorgingshuis, psychiatrische problematiek waardoor mensen buitengesloten worden, mensen met een hechtingsproblematiek door te weinig liefde in hun kinderjaren of de eenzaamheid van een persoon die een traumatische situatie heeft meegemaakt en daar zelf mee in het reine moet komen.

3.2. wie hebben we gesproken?

iedereen is verschillend

Wij hebben in het hele onderzoek met ruim vijftig mensen gesproken. In bijlage 1 hebben we van alle mensen een korte biografie geschreven. Wat daarbij opviel, was dat het allemaal verschillende mensen waren, individuen. Armoede en eenzaamheid veranderen je niet in 'armen' of 'eenzamen'. Alsof er 'armen' en 'eenzamen' bestaan, in de zin dat armoede of eenzaamheid je hele leven tekent. Armoede en eenzaamheid hebben een grote impact op het leven van mensen, maar er zijn ook nog andere dingen. Alle mensen, die wij hebben gesproken, zijn ook kinderen van hun ouders, met wie velen een goede band hebben en met wie sommige geen contact meer hebben.

Daarnaast zijn veel mensen zelf ouder, hebben ze kinderen die nog in huis wonen, of al een eigen leven leiden en zelf ook kinderen hebben. Kinderen zijn heel belangrijk. Bijna altijd hebben armoede en eenzaamheid ook gevolgen voor kinderen, omdat er minder mogelijk is vanwege gebrek aan geld, omdat er minder mensen in de buurt zijn vanwege eenzaamheid. Maar ondanks dat blijven mensen die weinig geld hebben of minder mensen zien ook ouder of kind. Dat leidt soms tot ingewikkelde situaties. Een vrouw die zelf in de WSNP zit (Wet schuldsanering natuurlijke personen, een wettelijke regeling die het mogelijk maakt om na 36 maanden weer schuldenvrij te zijn), geeft aan dat ze haar vader helpt, die net is gescheiden. Daardoor krijgen haar eigen financiën minder aandacht. Dat is een risico omdat zij bijna aan het einde van haar traject zit. Als zij niet goed meewerkt om haar financiën op orde te houden, kan dat gevolgen hebben voor haar schuldsanering.

Alle mensen hebben daarnaast ook andere relaties, met vrienden, burens, maar ook als lid van de voetbalclub, de participatieraad, vrijwilliger bij de voedselbank of als collega op het werk. Deze relaties bepalen ook het leven van de mensen. Het geeft hun leven betekenis, omdat ze wat voor anderen kunnen doen, dat ze worden gewaardeerd, dat ze goed in iets zijn.

Eenzame mensen hebben minder van deze relaties, waarin zij van betekenis kunnen zijn voor anderen.

verschillende milieus

Opvoeding is belangrijk om te begrijpen waarom mensen zijn wie ze zijn of doen wat ze nu doen. Alle mensen, die wij hebben gesproken, hebben dat ook zelf aangegeven. In je opvoeding leer je zelfstandigheid, leer je te zorgen voor je familie en andere mensen en leer je normen en waarden. Je opvoeding en de omgeving waarin je bent opgegroeid bepalen daarom voor een belangrijk deel wat jezelf als 'normaal' ervaart. Mensen uit grote gezinnen vinden veel broers en zussen normaal, mensen die in welvarende gezinnen zijn opgegroeid vinden het normaal om alles te kunnen kopen.

In onze gesprekken zijn opvoeding en de omgeving waarin mensen groot zijn geworden altijd uitvoerig aan de orde geweest. Vaak omdat mensen er zelf over begonnen om uit te leggen waarom ze voor hun ouders zorgen of juist waarom ze geen contact meer met de familie hebben. In de andere gevallen, omdat wij ernaar hebben gevraagd. Om beter te begrijpen waarom mensen, bijvoorbeeld, onafhankelijkheid zo belangrijk vinden.

Een deel van onze gesprekspartners is zelf ook opgegroeid in families waar weinig geld was of waar weinig contacten waren met andere mensen. Voor hen heeft arm zijn of eenzaam zijn gek genoeg ook iets 'normaals'. Maar veel mensen zijn ook groot geworden in families waar wel een inkomen was en waar geen armoede was.

Veel mensen hebben hechte families, ouders die nog steeds voor hen zorgen, broers en zussen die bijspringen of kinderen die zich om hun ouders bekommeren. Een aantal mensen komt daarentegen uit onthechte families, zichzelf of hun kinderen zijn uit huis geplaatst. Voor hen was thuis geen veilige omgeving. Bij een aantal mensen is de familieband neutraal "*wij groeten elkaar wel als we ze tegenkomen, maar gaan niet bij elkaar op visite*". (Willem en Isa)

Tenslotte blijkt dat ziekte en gezondheid in de familie grote impact hebben. In een aantal gevallen was één van de ouders chronisch ziek, lichamelijk of mentaal. Vaak leidde dat tot een gebrek aan geld, maar ook tot stress. Ziekte leidde bij een aantal families ook tot isolement en eenzaamheid. Er kwamen minder mensen op bezoek en vanwege de ziekte was zelf op bezoek gaan ook moeilijk.

niet iedereen komt uit Vlagtwedde

Met name armoede komt meer dan gemiddeld voor in Oost-Groningen. Het beeld van Oost-Groningen is van een arm gebied waar veel 'arme mensen' wonen. Een groot deel van de mensen die in armoede leeft is zelf ook in een arm gezin opgegroeid, de zogenaamde intergenerationele of overerfbare armoede. Ook wij hebben in onze gesprekken met mensen die arm zijn vaak gehoord dat hun ouders ook arm waren of weinig geld hadden. Toch is het belangrijk om aan te geven dat het niet alleen mensen die geboren en getogen zijn in de voormalige gemeente Vlagtwedde arm zijn. Ons onderzoek is niet representatief in de zin dat het een helemaal betrouwbare afspiegeling is van alle mensen in de voormalige gemeente Vlagtwedde die arm of eenzaam zijn, toch laat de herkomst van de mensen die wij gesproken hebben zien dat het niet een Oost-Gronings probleem is. Ongeveer de helft van onze gesprekspartners komt uit de voormalige gemeente Vlagtwedde, is daar geboren en getogen. Ongeveer één derde komt uit de regio, de provincies Groningen, Drenthe en Overijssel, en is later in de voormalige gemeente Vlagtwedde komen wonen. Omdat ze met hun ouders mee zijn verhuisd, omdat ze voor hun werk hier naartoe gekomen zijn. Een aantal mensen is hier juist komen wonen om dicht bij hun familie te zijn. Ongeveer één vijfde, 8 mensen, komt van buiten de regio, uit de rest van Nederland. Tenslotte hebben we met één familie gesproken die uit Syrië komt.

werk

De meeste mensen die wij gesproken hebben, hadden op dat moment geen werk. Armoede ontstaat vaak door het wegvallen van inkomsten uit werk. Een aantal mensen die wij spraken hadden wel werk en waren arm. Dat komt omdat zij schulden hebben en in de WSNP zitten. Al hun inkomsten worden door de bewindvoerder beheerd, die er de schulden van afbetaald en de vaste kosten betaald. De mensen zelf krijgen 'weekgeld', vaak tussen de € 50,- en € 80,- per week, afhankelijk van uit hoeveel mensen het huishouden bestaat. Dat betekent dat mensen met een baan ook in (grote) armoede kunnen leven.

Bijna iedereen heeft wel gewerkt. In de meeste gevallen waren dat banen in de industrie (slachterij), de bouw, transport, maar ook in de zorg. Zij zijn door omstandigheden hun baan kwijtgeraakt: de crisis van de afgelopen jaren heeft daarbij zijn tol geëist, waardoor bedrijven moesten reorganiseren of failliet gingen. Een enkeling is ondernemer geweest. Zij zijn arm geworden, omdat hun onderneming moest stoppen.

Een aantal mensen, die wij hebben gesproken, heeft nooit een reguliere baan gehad. Dat komt vanwege hun gezondheid, zij hebben een Wajong uitkering, kunnen moeilijk contacten leggen vanwege mentale en psychische problemen en hebben daarom moeite bij het vinden en houden van werk.

“Ik ben vader in eerste plaats, mijn kinderen gaan voor en de rest komt allemaal op de tweede plaats. En zolang als dat niet begrepen wordt- En ik moet een voorbeeld zijn voor die twee jongens. En als mijn twee jongens ... , mijn papa die werkt, die werkt hier en die werkt daar. En ik heb ze ook al meegenomen naar de bibliotheek, naar de voedselbank gaan ze ook mee. Ze weten niet dat ik het zelf krijg, maar ze zien wel dat ik werk. Maar als je ze vraagt: “Wat wil je worden?”, ja niks, want mama zit ook thuis.”

Vraag: “Dat doe je bewust, dat je ze meeneemt naar die dingen toe?”

Antwoord: “Ja. Dat ze toch zien- En als je ze hoort op school, mijn papa die kan alles, mijn papa die is alle dagen aan het werk. Mijn slechte kanten dat krijgen ze niet mee. Ze zitten te ver weg. En daar hou ik ze ook buiten. Ik kan wel zeggen: “Ja papa die heeft de hele week op de bank gelegen”, ja, dan wordt dat voor hun ook normaal.”(Jacob)

school

De school is op verschillende manier van betekenis. School is de plek waar je leert, maar ook waar je vrienden en vriendinnetjes maakt. Als je goed kunt leren, is school vaak een plezierige omgeving. Als je niet goed kunt leren, is school vaak niet een leuke plek om te zijn. Een aantal mensen is vroeger gepest op school. Dat zijn, ook nu nog, voor hen heel vervelende herinneringen, die vaak het vertrouwen in andere mensen voor langere tijd of altijd hebben beschadigd. Vaak leidde dat tot eenzaamheid en isolement.

Als je minder goed kunt leren, heb je in veel gevallen ook minder kans op werk, of is juist het risico dat je het werk, dat je hebt, verliest veel groter. Het grootste deel van onze gesprekspartners had een lagere of middelbare beroepsopleiding gedaan. Een paar mensen konden heel moeilijk leren en hadden de op LOM-school gezeten. Dit waren scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden, dit heet nu speciaal onderwijs.

Ouders vinden school belangrijk, zeker het basisonderwijs. Bij een paar families gaan kinderen naar het speciaal onderwijs. Daar maakt men zich vaak grote zorgen om, ook omdat de aanmelding en acceptatie vaak ingewikkeld is en veel overleg vraagt. In één situatie is dat opgelost door iemand van Rzijn mee te laten gaan.

Na het basisonderwijs ligt het anders. De meeste ouders benadrukken dan het belang van een praktische opleiding waar je je geld mee kunt verdienen. ‘Doorleren’ op het HBO of de universiteit wordt door hen niet per se gestimuleerd. Een aantal andere ouders is juist heel

blij dat hun kinderen goed kunnen leren, beter dan zij zelf, en stimuleren om zoveel mogelijk te leren.

Bij een paar mensen was school ook voor de ouders ongewoon. Hun ouders hadden de basisschool niet afgemaakt en konden niet lezen en schrijven.

3.3. oorzaken en aanleidingen voor armoede en eenzaamheid

pesten op school

Gepest worden op school heeft een heel grote impact, één vrouw die wij spraken heeft daarom een zelfmoordpoging ondernomen.

“Geen vriendjes , vriendinnetjes. Werd altijd gepest op school. Veel verplaatst naar andere scholen en de thuissituatie was ook niet echt gezellig.

Vraag: Waarom werd je de hele tijd dan overgeplaatst, kwam dat door het pesten?

Antwoord: “Ja”.

Het gevoel zelf anders te zijn, of juist het idee van de omgeving dat jij anders bent, heeft geleid tot pesten. Soms leidde verandering van school ook tot minder pesten.

Vraag: “Waar lag het aan dat je op die school niet meer gepest werd?”

Antwoord: “Nou daar hebben de kinderen en meesters en juffen voor het eerst gezien dat ik helemaal niet anders ben dan anderen. Ja, ik zag eruit als een jongen, maar dat was toen maar zo.” (Lizeth)

scheiding

In veel families, die wij hebben gesproken, was sprake van een scheiding. Sommige mensen zijn ook meer dan één keer bij hun partner weggegaan. Formeel was dat soms geen scheiding, omdat ze niet gehuwd waren, maar het heeft wel dezelfde impact gehad. In een aantal gevallen was de scheiding heel onverwacht voor één van de partners.

“Ja, we waren twaalf en een half jaar getrouwd en veertien dagen later stapt ze op. En 's avonds van te voren nog een feestje gehad, Moederdag gevierd bij mijn moeder, bij haar ook Moederdag gevierd. 's Avonds hier nog gezeten, ik zeg nou, pak nog even een flesje bier en dan ga ik op bed, morgenvroeg er weer op tijd uit. Ja zegt ze, ik ga naar mijn ouders. Oké, prima. Haalt je moeder je op? Nee, ik neem de auto mee. Nee, voorgoed. O.”

Vraag: “Zo maar opeens uit de lucht”.

Antwoord: “Zo uit de lucht voor niks, dus dan stort je wereld ook even in.” (René)

Soms had het ook een langere aanloop.

“Nee, ik ben nou veertien jaar gelukkig gescheiden. Ja, op het laatst toen was het een beetje over. Ja, ik werkte weer als vrijwilligster in een buurthuis. Ook hier op Ter Apel. Was dus een streekje. Veel aan het werk om het huis wat uit te vluchten.”
Vraag: “U wilde liever niet thuis zijn.”

Antwoord: “Nee”. (Hennie)

De gevolgen van een scheiding zijn vaak dat het huis moest worden verkocht tegen een lagere prijs dan de hypotheekschuld, wat vaak de belangrijkste reden was om in de schuldsanering te komen.

Naast financiële gevolgen zijn de emotionele gevolgen van de scheiding minstens zo groot. Eenzaamheid wordt niet alleen veroorzaakt door het verlies van de partner, door de scheiding vallen ook vriendschappen weg en verliest men het vertrouwen in andere mensen.

“Je kan zo zeggen, 70% van je vrienden ben je kwijt als je gescheiden bent. Echt grote maten waarmee ik altijd afsprak en die bij mij thuis kwamen, die zie je gewoon niet meer.”

Vraag: “Maar kwam dat door de scheiding?”

Antwoord: “Ja”

Vraag: “Of doordat u minder budget had?”

Antwoord: “Nee, door de scheiding.”

Vraag: “Dus het geld had daar niet echt mee te maken.” (Chris)

“We zijn samen 20 jaar geweest waarvan iets 10 jaar getrouwd.”

Vraag: “Jeetje, dat is wel een hele lange tijd.”

Antwoord: “Het ergste dat me opgebroken heeft, is dat ik nooit een antwoord heb gekregen waarom ze weg is gegaan.”

Vraag: “Ja, want ik wilde net vragen naar de reden van de scheiding. Maar dat weet je dus niet.”

Antwoord: “Nee.”

Vraag: “Dat heb je haar wel gevraagd?”

Antwoord: “Ja, wel vaker.”

Vraag: “Ja, dat is dan ook moeilijk als je na zoveel jaren alleen achterblijft en je weet niet waarom. Dan geeft dat denk ik wel een behoorlijke klap. En dan is het denk ik ook wat moeilijker om te geloven dat je dan nog wel de juiste vrouw alsnog weer tegenkomt.” (Bart)

ziekte en gezondheid

Armoede en eenzaamheid hebben bijna nooit één oorzaak. In veel gesprekken kwam deze samenloop van oorzaken aan de orde. Vaak is dat een combinatie van gezondheid (ziekte), werk (ontslag) en scheiding.

“En toen ben je in de Ziektewet geraakt en toen ben je-

Antwoord: *“Ja, in de Ziektewet. Nou, dan begint die rompslomp. Nou, ik dacht- Daarvoor had ik ook al een relatie gehad, daar had ik een huis mee gekocht. Nou, daar heb ik een half jaar gewoond. Toen zijn we uit elkaar gegaan. Nou, we wouden het huis direct verkopen, dat mocht niet van de bank. Nou, we hadden het huis gekocht, het was een bouwval, dus dat vreet je ook op. En- Nou, ik heb er nog vijf jaar gewoond. Nou, toen begon het dan ook met de Ziektewet. Nou, je gaat terug van € 2.200 in de maand, ga je naar de helft, € 1.100. En dan wordt het allemaal*

moelijk. Dus, nou, gesprek met de bank gehad. Nou, toen kwam er een dwangverkoop van mijn ex, die had het er doorgekregen. Nou, dan moest dat huis verkocht worden. Ik ben dan rond de € 40.000,- schuld uitgekomen.” (Jacob)

Eén gezin, een man en een vrouw, hadden allebei een Wajong uitkering. Vanwege hun arbeidshandicap hebben ze geen regulier werk. Zij zijn in de schulden geraakt vanwege onduidelijkheden met toeslagen.

“Dat is zwaar hoor. Ik ga juist op zondag naar de winkel, want zondags komen hier nooit mensen om maar tegen iemand te praten.”

Vraag: “Om dan wat aanspraak te hebben? Eenzaamheid is echt een rotgevoel natuurlijk.”

Antwoord: “Het is heel zwaar. Ik krijg ook allemaal tabletten voor depressiviteit. Ik slaap er goed van.”

Vraag: “Antidepressiva of zo? Slik je die dan al lang?”

Antwoord: “Al wel 10 jaar. Ieder jaar zegt hij dat ik er ook wel mee mag stoppen. Maar hij kan wat mij betreft de boom in, want ik slaap ervan als een roos.

Vraag: “Maar naast die gesprekken met Humanitas en die medicijnen komt hij niet met iets anders? Dat hij zegt, misschien een andere vorm van therapie of zo? Want als je je zo ongelukkig voelt.”

Antwoord: “Nou ja, ik vertel het ook nooit iemand, dus.”

Vraag: “Als je het dan bij je houdt en niemand weet het, dan kunnen mensen je er ook niet bij helpen natuurlijk.”

Antwoord: “Wel eens mensen, dan zeggen ze wel over alleen zijn...Maar je moest eens weten hoe zwaar alleen zijn is. Ik zeg dan, ‘jij bent niet alleen, maar je zou moeten weten...wees nou maar blij om wat je hebt.’”

Vraag: “Ja, want alleen zijn is niet leuk. Helemaal niet als je niet vrijwillig alleen bent, om het maar even zo te noemen. Er zijn inderdaad echt wel mensen die het prettig vinden om op zichzelf te zijn. Die houden ervan en hebben geen zin in mensen. Maar als jij juist wel een mensenmens bent om het zo maar te noemen.” (Bart)

werk en werkloosheid

Ook het verlies van je baan of onderneming is een belangrijke oorzaak om arm te worden. Bij werkloosheid zijn het vaak de schulden uit gedwongen verkoop van het huis en bij ondernemingen de schulden in het bedrijf die zorgen dat forse maatregelen nodig zijn.

“In de cafetaria zelf zaten anderhalf, twee ton wat we erin geïnvesteerd hadden. En dan het huis natuurlijk, wat natuurlijk, meteen huis verkocht, andere huis gekocht. Maar het huis dat, daar zat ... bedragen te komen, zat een hypotheek op van € 250.000. Hebben we gedwongen moeten verkopen via de bank. En daar is een restschuld van € 160.000 van overgebleven. Dus alles bij elkaar zitten we op € 360.000 schuld of zo, in de sanering natuurlijk. Maar dat is hetgeen waar we mee de sanering ingegaan zijn.” (Mark en Gea)

verslaving (drank, drugs, gamen)

Een aantal mensen gaf aan dat hun verslaving een grote rol had gespeeld. Zowel bij hun armoede als eenzaamheid. Een moeder vertelt hoe haar verslaving haar dwong om haar kinderen bij hun vader te laten. Haar verslaving kostte haar later ook haar baan.

Vraag: *“En waarom hebt u dan besloten van, ik laat ze bij hun vader?”*

Antwoord: *“Ik was eerder alcoholverslaafd”.*

Vraag: *“Tijdens uw huwelijk”.*

Antwoord: *“Toen was ik nog getrouwd. Toen hebben ze mij ook soms laveloos op bed-”*

Vraag: *“Toen had u alledrie de kinderen al en daarna-”*

Antwoord: *“Toen hebben ze- Ja.”*

Vraag: *“Hoelang bent u verslaafd geweest?”*

Antwoord: *“Een mooi poosje. Zes jaar?”*

Vraag: *“Oké. Ja.”*

Antwoord: *“Ja, dat is wel heftig natuurlijk.”*

Vraag: *“Had dat dan ook te maken met dat u vaak alleen thuis was of alleen met de kinderen thuis was dat uw man er niet was en dat u toen wat sneller misschien dacht, nou dan neem ik een borrel en-”*

Antwoord: *“Ook wel een beetje.”*

Vraag: *“Dat het er zo een beetje in sloop?” Hennie)*

Een jongeman gaf aan gameverslaafd te zijn. Dat kostte hem veel tijd. Tijdens het gamen kwam hij ook in contact met anderen. Daar heeft hij een vriendschap aan overgehouden met een jongen uit Polen, die hij één of twee keer heeft ontmoet. Zijn verslaving maakt hem tegelijkertijd ook eenzaam, omdat hij soms hele dagen alleen op zijn kamer zit te gamen.

Een meneer had een wijze houding ten opzichte van verslaafden, waaruit veel compassie sprak met mensen die verslaafd zijn.

“Mijn ex-vrouw, die had ook zo'n tante. Die was ook stokverslaafd aan de drank. Niemand wilde meer wat met het mens te maken hebben. Toen zei ik tegen mijn ex-vrouw, denk erom dat dat mens niks heeft en dat kleine beetje aandacht dat jij nog kan geven, dat moet je gewoon doen. 'En ik zei ook, als je geld leent aan haar dan moet je het zien als een geschenk. Ik wil niet dat je er ooit kwaad op wordt want je krijgt het geld niet terug. Maar dit vind ik ook gewoon, als ik iemand ken die geld moet lenen ofzo en ik denk van nou ja...moet € 10,- of € 20,- ...vooral als ik weet wat voor mens het is, dan vraag ik bij voorbaat wanneer ik het terug krijg. Zo snel mogelijk. Nou, dat komt nooit. Dat vind ik ook niet erg.”

Vraag: *“En dan geef je het alsnog?”*

Antwoord: *“Ja, dat vind ik ook niet erg. Als ik in Amsterdam kom, geef ik zwervers ook altijd geld. Ik deel wel, dat vind ik belangrijk.”*

Vraag: *“Dat is een mooie eigenschap toch?”*

Antwoord: *“Hmm.” (Bart)*

gevangenis en geweld

Als je arm bent, is 'het zwaard van de overheid' veel dichterbij dan voor mensen zonder schulden. Mensen gaan naar de gevangenis vanwege een misdrijf. Dat blijkt ook nog onverwachte kosten met zich mee te brengen.

“En hoe hoog zijn je schulden ongeveer, als ik vragen mag?”

Antwoord: : Ik denk wel € 25.000.”

Vraag: “En hoe zijn die ontstaan? Komt dat omdat je toen-”

Antwoord: “Boetes niet betaald en al die gekkigheid maar.”

Vraag: “Echt door boetes die zijn opgelopen?”

Antwoord: “Ja. En omdat ik in de gevangenis terecht gekomen ben en toen mijn huis heb moeten leeghalen. Nou, dat kost ook al gauw 10.000 euro's.” (Jacob)

Maar ook zonder misdrijf kun je in de gevangenis komen. Juist als je arm bent, is de kans groot dat je in de gevangenis komt vanwege schulden aan de overheid. Meestal zijn dat verkeersovertredingen. Die vanwege de steeds groter wordende boetes snel in de duizenden euro's kunnen lopen.

Twee mensen die wij spraken moesten 'zitten' vanwege verkeersboetes. In één geval ging het om verkeersboetes van haar ex, die zijn auto op haar naam had gezet. Zij had geen rijbewijs. Het betrof in beide gevallen een boete van enkele duizenden euro's, steeds hoger geworden door oplopende boetes, omdat men niet betaalde. De impact van een gevangenisstraf is heel groot. Naast een groot gevoel van onmacht is dat ook schaamte.

wonen

Als gevolg van hun schulden en armoede moeten mensen hun huis verkopen en ergens anders gaan wonen. Dan blijkt dat ook in Nederland wijken en soms zelfs straten een scherpe scheiding kennen tussen rijk en arm, tussen 'wij en zij'.

“Ja. Het grote verschil is, dat aan de overkant de woningen zijn allemaal verkocht. Allemaal koopwoningen. Dan krijg je automatisch dáár is de elite kant en deze kant is dan de armoede kant om het maar zo te zeggen-”

Vraag: “Is dat zo?”

Antwoord: “Zo gaat het wel ja. Je huurt maar en in hun ogen ben je eigenlijk wat minder als hun zelf-”

Vraag: “Merk je dat?”

Antwoord: “Dat is echt wel een verschil. Dat kun je wel merken. Als er wat in de buurt georganiseerd wordt ook. En als het dan de mensen van deze kant van de straat zijn, die komen allemaal bij elkaar dan bemoeien hun zich nergens mee en andersom net zo.”

Vraag: “Wij en zij.”

Antwoord: “Wat je zegt.” (Willem)

Het valt op dat, als er iemand met een dure auto aankomt, die om de hoek parkeert, dat meestal deurwaarders zijn.

“Als je, als we bij een van de burens dan, want het is natuurlijk voor een deel een sociaal zwakkere straatje dit, als er dan ook zo’n mannetje in een dure auto aankomt, die ... ook steeds een stuk van het huis af. Want mensen zetten hem niet pal voor je deur neer, ze zetten hem een stuk verder door. En dan komt er één aanlopen met een map en een pak of een lange jas. En dan, die belt dan aan en Selma zegt, o, daar heb je er weer zo eentje. Dat gevoel raak je heel langzaam kwijt.”
(Gea en Mark)

4. wat betekent het om arm of eenzaam te zijn?

Armoede en eenzaamheid zijn grote problemen in het leven. Zij bepalen voor een belangrijk deel hoe je je voelt, meestal niet goed en gestrest. Armoede en eenzaamheid zijn een probleem, omdat ze je afhankelijk maken en omdat ze je beperken.

mensen willen serieus genomen worden

In veel gesprekken komt naar voren dat mensen zich niet serieus genomen voelen. Zij worden benaderd als mensen met een probleem. Zij zijn kapot en moeten worden gerepareerd. Door iemand die weet hoe dat moet.

Een jongen adviseert de gemeente om gewoon naar mensen toe te gaan en te vragen hoe het is:

“Gewoon echt menselijk, ja. Het gaat bijvoorbeeld, stel je voor, je bent de burgemeester, je hebt die ketting om je nek, ik kom zo de kroeg binnen, mag ik een biertje? Nou, dan zie je al een paar burgers zo kijken van, hè? Wat doet die nou? Nou, wat zou voor impact daar zijn als de burgemeester naar de mensen toe zou lopen zo van, hoe gaat het met jullie? Is alles oké? Wat speelt er tegenwoordig bij jullie thuis? En hoe is het met de kinderen? Dat is gewoon persoonlijk, lekker persoonlijk. Laat iedereen van die partij, al die partijen dan zo zitten doen, dan zou de gemeente een heel stuk beter zijn. En dan gaan de mensen ook kijken zo van, die kunnen wij helpen, want die ken ik. Niet als meneer de burgemeester, maar als Sjors of als Koen.” (Wesley)

Een paar mensen geven aan slechte ervaringen met de gemeente te hebben.

“Dus het duurde even, kwaaië brief aan de gemeente, ze dreigen altijd met korten op de uitkering. Daar word ik niet koud of warm van. Toen een brief van de gemeente dat ik moest komen. Ze gingen met twee man tegenover me zitten, deze meneer en een mevrouw. Ik heb me netjes voorgesteld en ik zei, als jullie denken dat jullie mij er vandaag samen kunnen onderschoffelen, dan heb je vandaag de verkeerde getroffen. Toen werd het natuurlijk stil.” (Bart)

De meeste mensen zien zichzelf als een belangrijke hulpbron. Zeker aan het begin denken veel van onze gesprekspartners dat zij zelf het beste het probleem kunnen oplossen. Daarbij komt dat ook voor de meeste mensen het moeilijk is om hulp te vragen.

“Maar ben jij iemand die gemakkelijk hulp vraagt? antwoord: “Nee, ik geef liever hulp” (Mirjam)

In vrijwilligerswerk krijgen mensen geen hulp, maar geven ze zelf hulp. Wij hebben van bijna niemand gehoord dat er vrijwilligers waren die hen hielpen bij hun problemen. Dat is bijzonder, omdat we weten dat de kerk of Humanitas vaak een bijzondere rol kunnen spelen. Daar waar vrijwilligers aan de orde kwamen, was dat vanuit de kerk, waar de contacten met elkaar voor een gevoel van gemeenschap zorgden, ook buiten de kerk en doordeweeks. Maar opvallend genoeg was een deel van de mensen, die wij spraken, zelf wel actief als vrijwilliger voor anderen.

mensen zijn mensen en geen verzameling problemen

Eenzaamheid is ingewikkeld om goed te begrijpen. Eenzaamheid bestaat uit het gevoel dat men te weinig mensen ziet en spreekt of dat er te weinig betekenisvolle contacten zijn, dat wordt ook wel sociale en emotionele eenzaamheid genoemd.

Een man heeft veel sociale contacten en toch is hij eenzaam.

“Dat is niet eenzaam zijn. Dat is dat niet vind ik. Als je weet hoeveel mensen er hier dagelijks langskomen.”

Vraag: *“Je hebt dus eigenlijk wel contacten maar toch haal je daar niet uit wat je wil?”*

Antwoord: *“Net zoals ik zeg, er zijn eigenlijk altijd mensen. Ik doe ook heel erg mensen te helpen met dingen.”*

Vraag: *“Ik zag ook een leuk kaartje staan van de buurman, dus je hebt wel leuke contacten met de burens.”*

Antwoord: *“Ja, maar daar zorg ik ook voor.”*

Vraag: *“Daar zorg je zelf voor dat je het contact onderhoudt?”*

Antwoord: *“Twee huizen verder hadden de burens altijd ruzie. Dan komen ze hier stoom afblazen of zo.”*

Vraag: *“Oh ja, haha.”*

Antwoord: *“Dat vind ik helemaal niet erg hoor.”*

Vraag: *“Nee, maar ik kan me ook wel voorstellen dat het niet leuk is omdat je vertelde dat er thuis ook heel veel ruzie was en dat je daar een beetje van af wilde. Ik kan me voorstellen dat het ook niet fijn is als mensen hier naartoe komen omdat ze ruzie hebben met iemand anders.” (Bart)*

Hij spreekt met niemand over zijn eenzaamheid, die zoals later in het gesprek blijkt, vooral bestaat uit het gemis van een vrouw. Die hij ook niet meer zal vinden, zegt hij.

Een jong volwassen man met autisme gebruikt een mooie beeldspraak om zijn gevoel van eenzaamheid, dat eigenlijk sociaal isolement is, te beschrijven:

“En dat is dus ook een van de redenen, een van de dingen wat de eenzaamheid ook wel wat versterkt. Aangezien, je zit op je kamer. Je hebt een paar vrienden die langs kunnen komen, maar je durft niks. Je ziet een hele leuk meid lopen bij de kroeg en je hoopt zoiets van, ik ga met haar een praatje maken. Je weet toevallig dat ze single is, maar je durft het niet. Je durft echt helemaal niks. Alsof je, het is een beetje een vergelijking als je jezelf opsluit en vanuit, in een kast opsluit en dan vanaf een kiertje doorkijkt, zo van, naar de mensen zo. Zo voelt dat. En je durft ook niks anders, je kan ook niks anders. Want het slot is weg. Er zit een slot op en daar kun jij niet bij. Zo voelt dat. En maakt niet uit hoe erg je je best doet. Tja, je praat met diegene of je praat met die vreemde mensen en je probeert je zo leuk mogelijk op te stellen, maar je zit nog steeds in die kast. Je zit door die deur heen te praten met mekaar.”

Vraag: *“Ja. Er zit echt afstand tussen.”*

Antwoord: *“En het vervelende is dat mensen dat af en toe ook merken.”*

Vraag: *“Ja, hè? Dat merk jij dan ook weer?”*

Antwoord: *“En ik merk weer dat mensen dat merken van mij. En dat maakt het nog meer oncomfortabeler.” (Wesley)*

Een oudere man geeft juist aan dat eenzaamheid iets is dat hij al zijn hele leven kent. Het komt ter sprake als het over zijn zoon gaat, die in een pleeggezin woont. Hij stuurt zijn zoon een kaart voor zijn verjaardag. Dan blijkt dat hij geen kaart van zijn zoon krijgt op zijn verjaardag. Zijn zoon weet volgens hem ook niet wanneer hij jarig is. De vader vindt dat zelf ook niet zo belangrijk.

“Ik vind daar niks aan eigenlijk. Eigenlijk vanaf kinds aan al... mijn vader en moeder die hadden wel eens slingers neergehangen en dan lekker kort en dan trekken we het vanavond er weer af;

“Vroeger zat ik ook vaak alleen, dus mij maakt het niet echt veel uit.” (Freek)

er zijn 'kosten' verbonden aan hulp

Eenzaamheid heeft ook een andere kant blijkt uit de gesprekken, namelijk onafhankelijkheid.

“Maar u woont nog steeds hier en u woont niet in zo'n aanleunwoning, want u wil wel zelfstandig blijven wonen?”

Antwoord: *“O, zeker.”*

Vraag: *“Ja?”*

Antwoord: *“Nee.”*

Vraag: *“Nee?”*

Antwoord: *“Ik moet (er) niet (aan) denken.” (Jan)*

Een andere belangrijke instelling is de voedselbank. Wij spraken twee echtparen. De ene was heel tevreden. De andere had het aanbod om naar de voedselbank te gaan teruggegeven.

“Ja, wij hebben dan vijftien plus vijf punten. Vijftien uit de vriezer en uit de kast, en vijf punten van het vers houdbare.”

Vraag: “Geef mij eens idee wat je dan zo meekrijgt. Gewoon als beeld.”

Antwoord: “Ik kom aan. Je gaat eerst je vijf punten besteden. Dus dan staat daar een kar met brood, en dan kan daar sla bij liggen of groentes, wat gewoon echt vers is. Wat gewoon die dag echt op moet. Dan pak je brood mee voor die vijf punten. Een brood is een punt. Dan kun je dus vijf broden meenemen. En de koeling kun je ook nog bekijken in die tijd. Daar liggen dan de bietjes, de kaas, alles wat zij maar hebben. Allemaal op datum helaas. Dus als ik dan vijf pakken vla heb, dan moet met mijn gezin die vijf pakken op die dag wegwerken. “

Vraag: “Dat lukt niet, he.”

Antwoord: “Nou, dan ga je voor die vijftien punten in de vriezer kijken. Daar ligt ook brood in wat al ingevroren is. Daar ligt vlees. Het vlees heeft dan een puntenwaarde. Neem ik bijvoorbeeld kipfilet mee. Nou dat is vier euro. Dat is dan al vier punten af van je budget. Als je... Zij hebben heel veel gebak, zoetwaren, dat zij binnenkrijgen. Dat wordt niet zo heel veel gekocht in supermarkten. Dan ligt ook allemaal in de vriezer. Nou, dat gebak is de helft van de punten. De aardappels is een punt. Diepvriesgroenten is een punt. Ga zo maar door. Zij hebben zo'n hele kast staan. Daar zitten de kruiden in. Dat is ook gewoon allemaal puntenwerk. Dus je komt met een big shopper thuis. Een keer in de twee weken. Dat is heel prettig. “ (John)

Het andere echtpaar heeft problemen met de voedselbank en vindt het heel vervelend dat zij door de bewoners van de naastgelegen flat worden bekeken als ze naar de voedselbank gaan.

“Ik vind het een heel mooi instituut, dat het er is. Als je het op tv ziet. Mensen uit Rotterdam, Den Haag of anderen ook, die komen binnen met een kratje. Als je blijft, tot volgende week, hè? En hier op Ter Apel was het zo, ik ging er naartoe en dan is het in het dienstencentrum, aan de Bekenkampstraat daar. En dan kom je binnen, nou je komt langs die flat en daar hangen de mensen hangen al over het balkon heen om te kijken welke schlemielen er nou weer naar de voedselbank toegaan. Dus je bent er een- Dus je bent dan een bijzonder diersoort, hè? Loop je daar naar binnen. Kom je naar binnen toe de allereerste keer en dan staat iedereen daar.

Vooral was het dus dubbel, omdat je ook, je ex-klanten stonden ertussen, van hé, jullie ook hier? Dat is wel minder. Dan word je, je naam wordt omgeroepen, dan ga je in de rij staan. En dan is het, heb je tafel, tafel. En ik chargeer echt niet hoor. Tafel, tafel en dan loop je met je boodschappentasje, stapje voor stapje, die gooit er wat in, die gooit er wat in, die gooit er wat in, die gooit er wat in. Dan hebben ze bij de supermarkt, hebben ze een kas staan, bij de Jumbo bijvoorbeeld en daar gooi je allemaal- Kunnen mensen uit solidariteit, kunnen ze er producten in doen, maar die producten zagen wij niet terug op die voedselbank. Dus of dat nou door vrienden verdeeld wordt van de vrijwilligers die er staan, ik heb geen idee. Maar het komt dus niet bij, waar wij zaten. Daar kwamen- Daar kreeg je bijvoorbeeld kreeg je drie broden mee-”

Gea: “Uit de diepvries.”

Mark: “Die waren nog nat van het ontdooien. Kun je dus niet meer terugdoen in de vriezer, want er blijft niets van over. Zakjes koffiemelk. Van alles, Nou van alles, heel veel dingen waar je helemaal niets aan had. Zo’n kilo of vijf, zes aan bieten. Allemaal wel mooi maar er is helemaal geen- Wat wel goed geregeld was, vond ik op dat moment, wat ik gezien heb dat moeders met hele kleine kinderen waar dus luiers voor waren, die kwamen als eerste aan bod. En die werden goed verzorgd. Dat is toppie, hè? Dus dat, daar ben ik het helemaal mee eens. Maar voor de rest stond je in de rij, als je niet uitkeek, als je niet goed op je voeten stond, werd je nog opzij gedrukt door een of andere hompietomptie die dacht, ik ben hier eerder binnen als jij. Ja, dus ik voelde me eigen zo klein. “

Gea: “Plus dat het ook maar één keer in de twee weken was. “

Mark: “Gea bleef in de auto zitten, die wilde sowieso niet mee. En na de tweede keer hebben we toen tegen Annelies. - “

Gea: “Marloes”.

Mark: “Marloes die ons van Rzijn onze begeleidster was op dat moment, nou, ik hoop niet dat ik ondankbaar klink, maar dat ervaar ik, geef in Godsnaam onze portie maar aan degene die het nog harder nodig heeft als wij. Want, een verschrikking. Ik vond het echt een verschrikking, ja. Dus ik loop in die regeling- Ik word toch wel weer emotioneel, maar in ieder geval ik vond het dus waardeloos. Maar goed, toen is daar ons plekkie naar een ander toe gegaan. En ik hoop dat het goed gegaan is.”
(Gea en Mark)

Liesbeth, een oudere mevrouw die in een verzorgingshuis woont, geeft aan dat zij bijna nooit deelneemt aan activiteiten met anderen. In haar woorden, wil zij daar niet aan toegeven. Toen wij vroegen wat zij daar mee bedoelde zei ze dat ze daar niet afhankelijk van wilde worden, uit zelfbescherming, omdat ze daar teveel aan zou gaan wennen. Zij zag dat als een aantasting van haar autonomie, haar zelfstandigheid.

hulp is ingewikkeld en complex georganiseerd

De regels zijn voor een groot deel van de mensen niet duidelijk. De regels van de gemeente zijn ingewikkeld en onoverzichtelijk. Voor veel mensen is het dan ook niet altijd duidelijk of het goed gaat of niet. Soms voelt men wel aan dat het wringt en meldt men dit ook bij hun hulpverleners, maar ook dat leidt niet altijd tot duidelijkheid. Het invullen van formulieren is voor veel mensen lastig. Er sluipen gemakkelijk, onbedoelde fouten in, die later grote gevolgen hebben, omdat veel geld terugbetaald moet worden, soms met boetes.

*“Zij heeft een woning gekregen en ik ben erbij ingetrokken. Zij had een financieel begeleider. Ik kwam met de vraag: "Ik heb huur- en zorgtoeslag en zij heeft huur- en zorgtoeslag. Klopt dat?" "Ja", zegt hij, "dan hebben jullie wat mooi extra's." En is door de gemeente via Rzijn hier doorgebiefd dat dat goed was. Dat is vijf jaar doorgedaan en toen kwam de belastingdienst opeens om de hoek kijken van: 'Jullie mogen voor veertien duizend euro terug betalen.' Van nul schuld naar een hele berg. En dan ga je aankloppen bij een schuldsaneringsinstantie en het duurt dan zo lang voordat dat op gang is. Heel veel stress en heel veel onzekerheden. Dat het gezin zelf ook er onder lijdt. Ja, het loopt nu gelukkig. Maar in principe was het niet eens nodig geweest als wij gewoon de juiste begeleiding eigenlijk hadden gehad.”
(John)*

Soms is er ook door eerdere ervaringen wantrouwen tegen instanties. Of soms begrijpt men elkaar gewoon ook niet.

“Nou die man van de gemeente die hier eens was, toen zei ik Rzijn, hij Rzijn, wat is dat? Nou zo man moet toch weten wat dat is.”

Vraag: “Ja, lijkt mij ook.”

Antwoord: “Ja het is waardeloos die man van de gemeente. Dat zij die vrouw ook waarmee ik naar Assen zou gaan, er is gewoon niks uitgehaald. Ik heb wel een paar keer een brief gehad, maar daar staan zulke vragen in, dan denk ik, wat mot ik daar mee. Om in te vullen, van de gemeente.” (Loes)

Alles bij elkaar leidt dat tot de conclusie dat sommige oplossingen - regelgeving om armoede te voorkomen of te bestrijden - zo ingewikkeld zijn dat ze het probleem eerder vergroten dan oplossen.

Een ander probleem is dat de regels van verschillende wetten en systemen tegenstrijdig zijn. Zo spraken wij een vader, die na de scheiding een omgangsregeling had met zijn ex-vrouw over de kinderen. Omdat hij van een weekgeld van € 50,- moet rondkomen heeft hij geen geld om zijn kinderen om het andere weekend op te halen. De regels van de schuldsanering geven geen ruimte om daarvoor extra geld te krijgen. Dit heeft echter als consequentie dat hij zijn kinderen nog maar één keer per maand kan zien. Dat heeft grote gevolgen voor zijn relatie met zijn zoons. Waar andere wet- en regelgeving juist bedoeld is om gezinsrelaties te bestendigen en ouderlijk contact te stimuleren. Deze vader is boos en radeloos. Boos uit onbegrip over de bureaucratische regels en radeloos omdat hij zijn rol in de opvoeding van zijn kinderen, die hij heel belangrijk vindt, geboycot ziet.

Veel mensen hebben slechte ervaringen met bewindvoerders. Dit geldt niet voor iedereen en de mensen die van bewindvoerder zijn gewisseld, zijn vaak wel tevreden. Bewindvoerders hebben een belangrijke rol, zij beheren de financiën. Dat is - ondanks de mogelijkheid om de eigen financiën op afstand via pc of tablet te volgen - een kwestie van vertrouwen. Het blijkt voor mensen met schulden vaak moeilijk om de kwaliteit van bewindvoerders vooraf in te schatten. Dat gecombineerd met de ervaring van veel van onze gesprekspartners dat de keuze voor een bewindvoerder vaak in een onoverzichtelijke en crisisachtige situatie moet worden gemaakt, leidt tot verkeerde keuzes. Er zijn blijkbaar een aantal bewindvoerders die niet zorgvuldig opereren, waardoor schulden van de mensen groter worden.

“Ja. Ik moest noodgedwongen mijn huis uit. Nou, hier moest voor getekend worden door de bewindvoerder dat de huur werd betaald en weet ik het allemaal. Die- Ik heb deze in november gekregen. In januari stonden de deurwaarders hier. Ik moest in maart, moest ik eruit. Want er was dan ook geen huur betaald. Dus dan begin je opnieuw en dan-”

Vraag: *“En dat was een particulier bewindvoeringsbureau? Of-”*

Antwoord: *“Ja, ze zitten nergens bij aangesloten. Dus toen ben ik overgestapt naar Confidio in Emmen. Ik heb zelf nog van alles proberen te regelen dat ik hier konden blijven. Nou, dat- Zelf kun je niet veel regelen. Nou, Confidio in Emmen. En- Nou, wat daar bijna twee jaar geduurd heeft, hadden zij het binnen twee dagen rond. Dus- En dat loopt goed.”*

Vraag: *“Maar zit je nu nog steeds in een schuldsaneringstraject?”*

Antwoord: *“Ik zit nog met een schuldsanering. Ik zit sinds afgelopen november in de Wsnp. Want daar kwam ik niet voor in aanmerking, want ik heb bijna € 11.000,- aan boetes lopen. En- Nou, dan maar hopen.”*

Vraag: *“Maar dat is uiteindelijk wel gelukt?”*

Antwoord: *“Dat is nou gelukt. Ze hebben- Confidio heeft er goed achteraan gezeten.” (Jacob)*

Weinig mensen hebben rechtstreeks met de gemeente te maken als het om armoede of eenzaamheid gaat. Het is af en toe niet helemaal duidelijk wat de rol van de gemeente is. De

mensen geven wel aan dat ze contact hebben met de gemeente en dat ze gebruik maken van regelingen, maar zeggen tegelijkertijd

“... dat moet je weer via, via horen, dat je het participatiefonds kunt aanvragen. Heb ik dan de afgelopen jaar dat nog gedaan en toen sprak ik dus met een vrouw die zegt: “Hoe lang zit je al in de bijstand?” Ik zeg: “al drie jaar”. “Ja,” zegt ze, “maar dan kun je ook nog een individuele inkomenstoelage aanvragen.” (Mirjam)

Soms is hulp van vrienden ook heel praktisch.

“Ik heb een vriendin die werkte zelf, werkte toendertijd bij RZijn. Die deed de schuld regelen en zo. En die heeft het toen mij heel gemakkelijk gemaakt met alle overzichten waar alles netjes achter tabbladen, alles op orde en toen kwam het er ook uit en toen zei zij ook: Meid, dit kun jij niet zelf meer. Ze zegt dit is gewoon teveel om zelf te kunnen doen.” (Marlies)

Soms komt de hulp uit onverwachte hoek. Iemand geeft aan dat het uiteindelijk een vrouwelijke deurwaarder was die hem over de drempel trok en hem het inzicht gaf dat hij hulp moest zoeken. Zij liep na haar officiële bezoek als deurwaarder weer terug van haar auto naar het huis van de man en gaf hem € 25,- én een Staatslot. Ze zei dat hij eten moest kopen voor hem en zijn kinderen en wenste hem veel geluk met het staatslot.

Tenslotte geven veel mensen aan dat zij veel hulp hebben van hun huisarts. Een huisarts is een vertrouwde persoon, hij kent zijn patiënten, maar legt ook niet veel op, zoals de gemeente wel doet. Mensen nemen de huisarts daarom gemakkelijk in vertrouwen, ook voor niet direct medische problemen. Wedde dat 't lukt is ook een project dat door een huisarts is begonnen.

Soms is hulp ook gewoon te ver weg. Wij hebben een halve dag meegelopen op hetagogisch centrum de Regenboog in Stadskanaal. Daar hebben we met drie mensen gesproken. De Regenboog is een laagdrempelige dagopvang voor mensen met psychische problemen. Voor veel mensen uit Westerwolde is de Regenboog te ver weg, de afstand is te groot en er is geen goede openbaar vervoerverbinding. Ondanks dat het officieel een voorziening is voor mensen uit Westerwolde wordt het door bijna niemand uit deze gemeente gebruikt.

problemen hebben meestal meerdere oorzaken

Bij bijna alle mensen die wij gesproken hebben zijn er verschillende oorzaken voor hun situatie. Voor armoede geldt vaak dat zij werkloos geworden zijn en na de WW-uitkering in de bijstand zijn gekomen. Om een bijstandsuitkering te krijgen moet je je huis verkopen. Deze mensen hebben vaak een opleiding die het vinden van ander nieuw werk heel lastig maakt. Soms heeft langdurige ziekte geleid tot het verlies van de baan. Bij een enkeling was het de verslaving die zorgde voor werkloosheid, maar ook eenzaamheid.

Vanwege haar verslaving raakte een moeder haar kinderen en man kwijt, maar ook haar werk.

“Ik had die verslaving. Ik was toen nog verslaafd, toen heb ik wel gewerkt. Ik moest inkomen hebben. Dus heb ik eerst drie maanden mijn huisje klaargemaakt. Geverfd

en ...en die zei nog Annelies, doe een beetje rustig aan. Het is 30 graden. ... ik wil mijn huis klaar hebben. Dus hij heeft mijn huisje klaar gekregen. Toen heb ik ook overdag gewerkt van 7 tot 's avonds laat. Van 7 uur tot kwart over 5. Nou en toen ben ik- Toen was ik klaar en toen ging ik weer drinken. Nou en toen 's weekends van 's morgens tot 's avonds laat kon ik niet meer op de benen, zat ik zo in de olie."

Vraag: "Dan lukte werken uiteindelijk ook niet meer toch?"

Antwoord: "Op het laatst kon ik het nog volhouden. En toen heb ik daar drie jaar gewerkt. Maar toen moesten zij mij een nieuw contract geven, maar toen moest ik drie maanden eruit."

Vraag: "O ja, zo'n draaideursysteem."

Antwoord: "En toen heb ik nog gedronken. Ik heb verkeerde vrienden kennen geleerd. Hiermee- De ene man heeft mij uitgebuit. Het duurt even of ik koop een pistool en schiet hem hartstikke dood. Als ik hem tegenkwam. Dus maar zover is het niet gekomen. Ik ben toen opgenomen geworden." (Hennie)

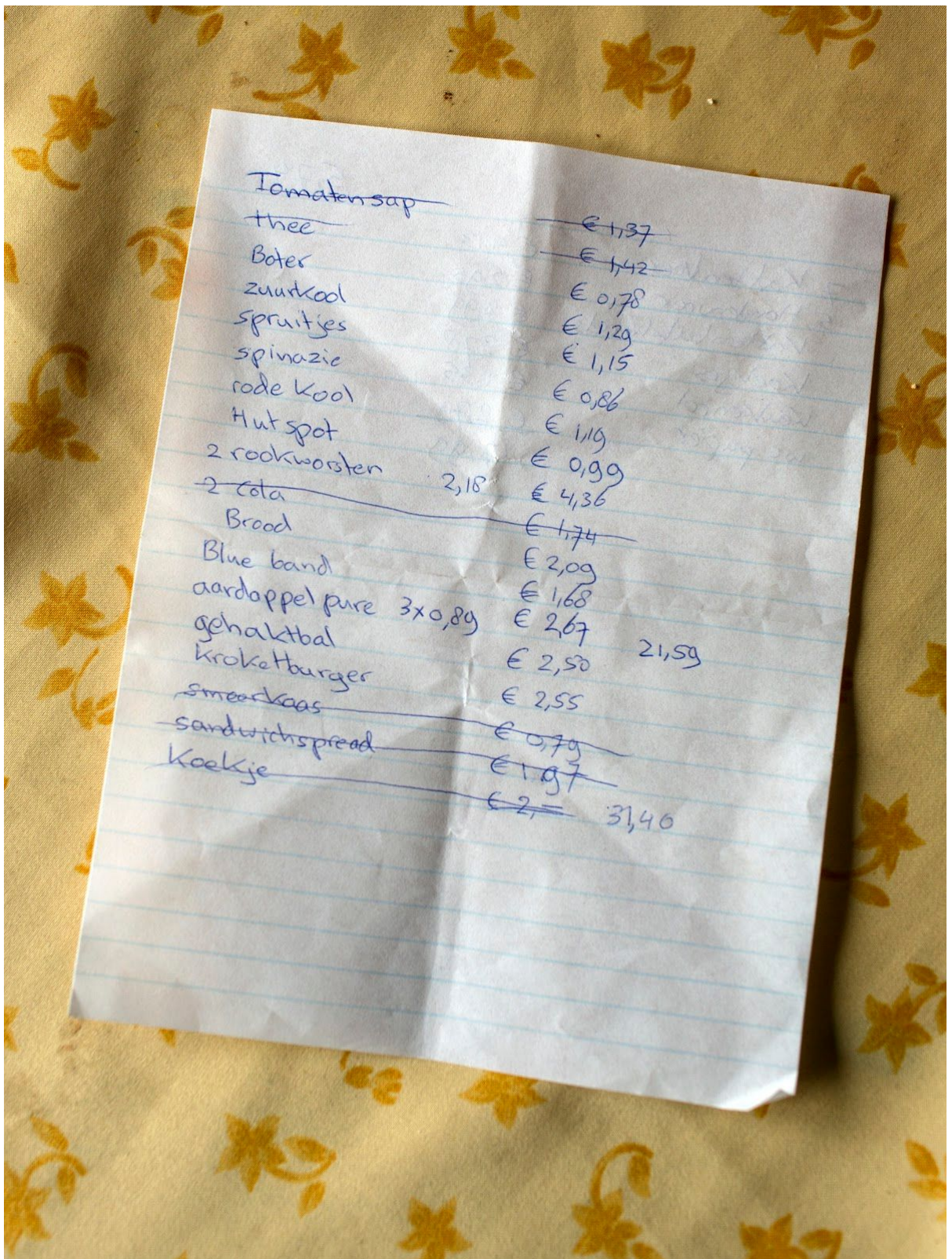
Een andere reden waarom eenzaamheid en armoede elkaar versterken wordt door een man verteld wiens gebit erg slecht is. Dat heeft met zijn ziekte te maken. Maar hij kan ook niet naar de tandarts en heeft ook vaak te weinig geld om zijn medicijnen bij de apotheek te betalen. Dat heeft als gevolg dat hij er voor zijn eigen gevoel slecht uitziet. Zijn familie spreekt hem daar ook op aan. Hij vindt het daarom vervelend om zich door ons te laten fotograferen.

mensen moeten zelfredzaam zijn

Het uitgangspunt dat mensen in principe voor zichzelf moeten zorgen is goed. Er zijn alleen mensen voor wie de wereld te complex is, omdat ze laaggeletterd zijn, of omdat ze een verstandelijke beperking hebben. Voor een aantal mensen is dat de reden om na de schuldsanering, op eigen kosten een budgetbeheerder aan te houden.

"Ja en daar hebben we dus ook keurig netjes een brief van gekregen, een schone lei verklaring gehad. En vanaf dat moment zijn we ook door blijven gaan met de budgetbeheerder. We redden ons." (Willem)

"Nou, we hebben genoeg financiële middelen als we straks eruit zijn. Dat is niet te veel, maar de vaste lasten en alles kunnen makkelijk betaald worden. Maar we hebben wel gezegd, we blijven eerst gewoon bij Houkes (de bewindvoerder, cab) Dat ik gezegd heb van, wij gaan het beetje bij beetje het zelf weer in handen pakken en niet in één keer." (Marlies)

Tomatensap		€ 1,37	
thee		€ 1,42	
Boter		€ 0,78	
zuurkool		€ 1,20	
spruitjes		€ 1,15	
spinazie		€ 0,86	
rode kool		€ 1,10	
Hut spot		€ 0,99	
2 rookworsten	2,18	€ 4,36	
2 cola		€ 1,74	
Brood		€ 2,09	
Blue band		€ 1,68	
aardappel pure	3 x 0,89	€ 2,67	21,59
gehaktbal		€ 2,50	
kroketburger		€ 2,55	
smeerkaas		€ 0,79	
sandwichspread		€ 1,97	
Koekje		€ 2,-	31,40

Bij sommigen is het zelfs zo dat het einde van de schuldsanering grote onzekerheid en angst oproept. Eén mevrouw is zelfs bang dat ze weer terug zal vallen.

“Je hebt drie jaar je financiën uit handen gegeven en - of zodat ik dan hier rustig werd in mijn hoofd en dan straks ben je schuldenvrij en dan komen de brieven weer op de deurmat, de rekeningen. En dan denk je van o ja, hoe ging dat ook al weer? Weet je? En dan denk ik geef me dan ook begeleiding daarbij, hoe ik dat dan moet doen, hoe jullie dat hebben gedaan Hóe hebben jullie dat gedaan.” (Mirjam)

“Nou, met die opleiding zie ik het wel positief in . Maar ik ben wel heel erg bang, als ik straks uit de schuldsanering kom en ik de financiën weer zelf moet gaan regelen zonder begeleiding, dat ben ik bang dat het hier en daar weer een keer verkeerd zal gaan. Dus daar zie ik wel ja, daar zie ik best wel tegenop”. (Mirjam)

Tegelijkertijd zien we dat mensen ook nieuwe eigen oplossingen vinden. Als je arm bent en in de schuldhulpverlening zit heeft geld een heel andere rol gekregen. Al het geld dat jij krijgt, is namelijk niet meer van jou. Dat valt onder de bewindvoerder, die door de rechter is aangesteld om jouw schulden te saneren. Dat betekent echter dat geld geen waarde heeft zoals wij dat kennen. Als je iets voor iemand doet, kun je daar geen geld voor krijgen. Alimentatie gaat ook naar de bewindvoerder.

Dat heeft als gevolg dat ruilen in goederen heel belangrijk wordt. Mensen worden betaald in pakjes shag, mensen mogen de auto gebruiken van een buurvrouw als ze haar af en toe ook naar het ziekenhuis rijden. Iemand stalt de aanhangwagen van zijn vriend bij hem in de tuin, tijdens zijn vakantie. In ruil daarvoor krijgt hij onderdelen voor de skelter van zijn zonen.

Een vader loopt 's nachts - omdat hij slecht slaapt vanwege zijn financiële situatie en gezondheid - door het park en verzamelt lege flessen. Hij spaart het statiegeld dat hij daarvoor krijgt en koopt daarmee een abonnement voor de dierentuin voor zijn kinderen.

wederkerigheid

Veel mensen geven aan dat zij voor hun gevoel veel moeten doen. Ze moeten veel verantwoorden, ze moeten solliciteren, ze moeten naar school. Vaak vindt men dat ook wel redelijk. Daar staat namelijk tegenover dat hun schulden worden opgelost, dat ze bijzondere bijstand krijgen of naar de voedselbank kunnen. Soms ontbreekt het echter aan wederkerigheid. Mensen doen veel, of moeten veel missen omdat ze heel weinig leefgeld hebben om van te leven. Daar staat dan te weinig tegenover, een 'foute' bewindvoerder die het probleem alleen nog maar groter maakt. Of een prestatiebaan waar zoveel gevraagd wordt dat het eigenlijk een gewone baan is, met alle verantwoordelijkheden, maar dan zonder salaris.

Mensen ervaren wel wederkerigheid bij familie. Tenminste als de relaties met de familie goed zijn. Meer dan eens wordt er bij de ouders of broers en zussen gegeten. Dat is niet alleen gezellig, maar het spaart ook een maaltijd uit die niet uit het weekgeld betaald hoeft te worden. Iemand vertelde dat haar broer af en toe een pakje sigaretten door de bus gooit. Geld geven is lastiger, dat moet worden verantwoord of wordt gekort. Veel ondersteuning van familie is dan ook in natura, bijvoorbeeld het uitlenen van een auto.

Als het gaat om eenzaamheid is familie ook belangrijk. Een aantal oudere mensen ziet elke week hun kleinkind, omdat die bij hen huiswerk komt maken of gewoon langskomt. Jan vertelt over de afspraak met zijn dochter dat hij zijn gordijnen altijd voor een bepaalde tijd open heeft. Als dat niet zo is, komt zij kijken wat er aan de hand is.

Maar ook huisdieren zijn erg belangrijk.

“Wat is het leukste aan de honden? De liefde die je krijgt. Ja. Ja. Ja, ze vernemen... als ik mij niet goed voel vernemen ze dat, als ik verdrietig ben vernemen ze, als ik veel pijn heb door mijn rug dat vernemen ze. Ja, ik kan je dat niet uitleggen, dat is echt, ja. Ook nog geen gezeur.” (Marieke)

Mensen die wij spraken met huisdieren gaven allemaal aan dat hun huisdier loyaal en trouw was. Een kameraad die op hen wacht als ze thuis komen, iemand die hen niet in de steek laat. Maar huisdieren geven mensen ook een goed gevoel omdat zij voor hun huisdier kunnen zorgen, zij zijn dus niet alleen iemand die zorg nodig heeft, maar ook iemand die zorg geeft.

Juist omdat huisdieren zo belangrijk zijn, zijn mensen bereid het weinige geld dat ze hebben te delen met hun huisdieren, voor voer of de dierenarts als dat nodig is.

geschiedenis

Voor veel mensen is de oplossing nog ver weg. Letterlijk en figuurlijk. Letterlijk, omdat het problemen zijn die veel tijd nodig hebben om ze op te lossen. Figuurlijk, omdat mensen nog bezig zijn om te begrijpen wat er gebeurd is, waarom zij arm of eenzaam zijn en niet iemand anders. Voordat er iets opgelost kan worden, moet eerst de eigen geschiedenis begrepen worden.

Mensen gaan verschillend om met armoede of eenzaamheid. Toch zien we dat bijna iedereen begint met het ontkennen van het probleem. Dat leidt tot escalatie waarvan men achteraf zegt, dat men beter eerder had kunnen onderkennen dat er een probleem was en dat men daar hulp bij nodig had.

ontkenning

“Ja, dat geeft heel veel stress en ook onderling krijg je spanning, want ja je hebt de financiën niet om alles te kunnen doen wat je graag wilt, dus je krijgt spanning. Ja, op een gegeven moment zie je geen uitweg meer en dan ben je eigenlijk al te laat.”
(Marlies)

Bij sommige mensen gaat dat zo ver dat ze het zelfs niet aan hun naasten vertellen. Een oudere man vertelt ons dat hij zelf al heeft geaccepteerd dat hij geldproblemen heeft, maar dat hij het nog niet aan zijn vriendin heeft verteld.

“En heeft u het ooit met vrienden/familie over uw geldproblemen gehad?”
Antwoord: Nee, nooit. Daar praat je niet over, ik praat er geen eens met mijn eigen vriendin over. Die weet helemaal niets”
Vraag: “Denk je dat ze het weten?”
Antwoord: “Nee, nee.” (Klaas)

verzet

Sommigen blijven strijdbaar, voelen zich onrechtvaardig behandeld en willen hun recht halen. Soms letterlijk door naar de rechter te stappen. Het is naast het gevoel van onrechtvaardigheid ook het gevoel nog iets te kunnen doen voor je kinderen, zoals deze vader vertelt.

“Daar heb ik zelf voor gezorgd. Daar heb ik hard voor moeten knokken in de rechtbank, want ik heb een doktersdossier waar een vermoedelijke kindermishandeling in staat. En dus nou ja, de eerste rechtszaak was, had ik in principe heb ik die gewonnen, zouden mijn kinderen hier wonen. Maar omdat ik toen zelf bij de GGZ had gelopen, nou ja, vertrouwden ze het niet. Nou ja, bij de tweede rechtszaak toen waren de kinderen daar al te lang. Nou en de derde rechtszaak in Zwolle en nou, daar heb ik echt moeten zeuren, schreeuwen en doen om de kinderbescherming in te schakelen. Nou, ze zagen er eerst het nut er niet van in en ach ja, dat wat in het dossier stond dat was al twee jaar oud. En ik zeg, ja, maar mijn zoon is daarna nooit meer bij de dokter geweest en ik zeg, ik heb gesprekken met de huisarts gehad. Ik zeg, ik heb alles- En voor de rest word ik overal buiten gehouden en ik zeg, maar dit komt niet goed. Nou ja, na heel lang zeuren en zelfs dreigen in de rechtbank, want er werd tegen mij gezegd, ik moest ophouden want

anders werd ik uit de rechtszaal verwijderd en werd de zaak gesloten. Ik zei, nou, jullie zijn nog lang niet van me af.” (Jacob)

acceptatie

Tenslotte is er de acceptatie. Dit is niet altijd opgeven of een vorm van fatalisme. Het is soms ook een duidelijke keuze, die op een bepaalde manier ook realistisch is. Mensen realiseren zich dat, hoe graag ze dat ook zouden willen, hun probleem van armoede of eenzaamheid op de korte termijn niet oplost.

“Ik kan wel in de put gaan zitten, maar daar heb je jezelf ook mee. Lost het ook niet op, vind ik. Andere Groningers zitten te treuren en alles, oké, ik zit ook wel een keer dat je 's avonds zit van, was het maar anders. Voor jezelf heb je ook een keer een doel van, dat wou ik ook wel, maar zit er even niet in. Maar ja, dan leg ik me daar bij neer.” (René)

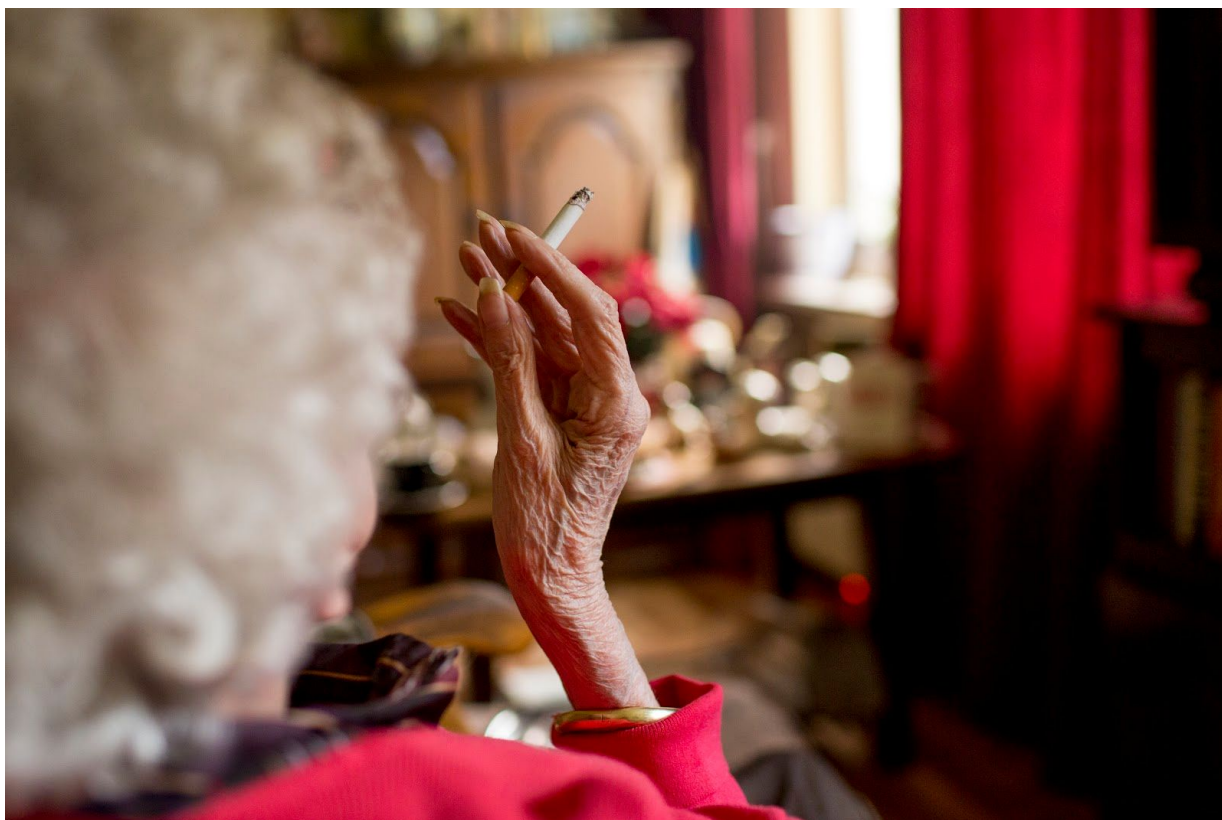
“Nee, dat is ook zo. En zover komt het ook, dan ken je het toch niet meer. Wat je wil, dat ken je niet meer bereiken. Nou, en dan- Zover is dit al. Dan kreeg je zo'n hokje terug.”

Vraag: “Precies. En voelt dat een beetje zo, als een hokje of-”

Antwoord: “Nee, dat went nooit. Nee, maar je moet ook een keer zeggen van, het is niet anders. Klaar.” (Annie)

Of zoals een andere oudere mevrouw plechtig zei:

“Je moet niet klagen, maar dragen.” “Maar ze moeten het allemaal zelf weten. Eenieder is vrij. Van mij. Het is niet dat alles moet, hoor. Ik ken ook nog altijd wat kiezen. Ik weet zo'n beetje wel hoe de wereld in elkaar zit. Altijd niet zo leuk.” (Annie)

5. wat hebben we geleerd?

mensen willen serieus genomen worden

Dat betekent dat mensen niet benaderd willen worden als iemand met een probleem dat opgelost moet worden, maar als een persoon. In sommige gevallen betekent dat dat mensen geen hulp willen, of nu geen hulp willen. Ook dat moet serieus genomen worden.

Er zijn kosten verbonden aan hulp. Deze kosten zijn afhankelijkheid; je moet je voegen naar je helper, onmacht; je wordt geconfronteerd met het feit dat jij je eigen problemen niet kunt oplossen en verantwoording; je moet veel laten zien, je bankafschriften, je moet je verhaal vertellen.

mensen in plaats van categorieën

Mensen zijn verschillend, ook arme mensen en eenzame mensen. Dat betekent dat zij niet allemaal hetzelfde belangrijk vinden. Sommige mensen willen met rust worden gelaten, anderen verwachten juist een actieve benadering. Dat maakt dat er ook niet één goede oplossing is die voor iedereen werkt.

Dat betekent dat professionals niet alleen op instrumenten gericht moeten zijn, maar met name goed moeten zien met wie ze te maken hebben. Het gaat dus om de beste combinatie of de meest effectieve combinatie van persoon, instrument en hulpverlener.

hulp is ingewikkeld

Ondanks dat er veel organisaties en mensen zijn die hulp bieden, is het voor veel mensen onduidelijk, overzichtelijk en tegenstrijdig. Veel formulieren moeten worden ingevuld. Als je functioneel analfabeet bent, is dat een onoverkomelijke horde. Voor veel mensen is het bijna onmogelijk om zelf een goed beeld te vormen over de mogelijkheden die er zijn voor hulp. Toch wordt dat wel van hen verwacht. Veel informatie wordt op internet of in de krant geplaatst in de veronderstelling dat het daarmee bij de mensen komt die het nodig hebben. Dat is niet het geval.

problemen hebben niet één oorzaak

Problemen van mensen in deze situaties zijn zelden eendimensionaal. Het zijn combinaties van factoren, structureel en incidenteel, individueel en maatschappelijk, ziekte en werk, die leiden tot armoede en eenzaamheid. Dat betekent dat er ook geen simpele oplossingen zijn.

eigen schuld?

Bij veel problemen zijn de mensen zelf niet de belangrijkste oorzaak. Zij zijn niet expres of door roekeloos gedrag arm of eenzaam geworden. Toch worden zij bijna altijd wel zo benaderd. Dat maakt ook dat een aanzienlijk deel van de hulp niet werkt, want deze is bijna hoofdzakelijk gericht op de persoon die arm of eenzaam is.

zelfredzaamheid

Veel hulp wordt nog geboden vanuit het idee dat mensen alles zelf moeten kunnen dat leidt tot de teleologische paradox. In gewone woorden: hoe harder je het doel nastreeft des te onbereikbaar wordt het. Een deel van de mensen wil niet geholpen worden, omdat dat hun zelfstandigheid aantast. Hulp betekent ook vaak macht en onmacht; jij kunt het zelf niet, ik kan jou wel helpen, zoals ik dat wil. Omgekeerd worden mensen die wel geholpen

willen worden door de hulpverlener, zelfstandig gemaakt, in hun kracht gezet. Dat leidt tot de paradox dat degene die niet geholpen wil worden wel hulp moet krijgen en dat degene die hulp wil, moet leren om het zelf te doen.

wederkerigheid

Er wordt te weinig rekening gehouden met wederkerigheid. Mensen geven aan en hebben laten zien bereid te zijn om grote offers te maken om hun leven weer op de rit te krijgen. Dan is het wrang om te moeten zien dat professionals en instanties daar aan voorbij gaan.

geschiedenis en toekomst

Als we naar de vorm kijken, zien we dat de 'mensen' het contact met de gemeente betekenis geven door het te plaatsen in hun verleden, dat is hun probleem, ze zijn arm en of eenzaam. De hulpverleners is gericht op een ideaal - een wereld zonder armoede en eenzaamheid. Dit uit zich in optimisme en een bepaald jargon: klanten moeten uitstromen, je moet hun vertrouwen winnen (een soort marketing), en informatie moet bij de klant worden uitgevraagd. Het contact van de hulpverlener is een middel om een bepaald toekomstbeeld te verwezenlijken. Dat terwijl de mensen nog met hun geschiedenis bezig zijn: hoe is het zover gekomen, waarom is dit met mij gebeurd?

Als we het contact tussen gemeente en mens die hulp nodig heeft opvatten als een ritueel met een bepaalde vastgestelde vorm, als de deelnemers aan het ritueel tot elkaar moeten komen, en het primaat hierbij bij de mens ligt, moet de betekenis van dit ritueel worden afgestemd op mensen in de samenleving. Hulpverleners, uitvoerders van de wet zijn geneigd te abstraheren: wat zich voor hun neus voltrekt staat in dienst van iets anders: uitstroom (een schematische pijl uit eenzaamheid of schulden), het winnen van vertrouwen (om beleidsdoelen te bevorderen) en het 'uitvragen' van informatie (om deze elders onder te brengen). De 'klant' (wanneer deze gehoord wordt) abstraheert zelf ook, maar dan naar een doorlopende lijn uit het verleden. Hij geeft betekenis aan het contact in termen van het eigen leven, en 'ont-klant' zo zichzelf.

5.1. effecten van de hulp

Uit de gesprekken blijkt dat de hulp drie effecten heeft:

- Er zijn verbeteringen, de hulp doet wat het belooft;
- het blijft hetzelfde, het wordt niet beter, maar ook niet slechter;
- achteruitgang, dankzij of ondanks de hulp wordt de situatie niet beter, maar juist slechter.

het wordt beter

Verbeteringen ontstaan omdat de schuldhulpverlening of de WSNP ervoor heeft gezorgd dat de schulden weg zijn, dat mensen weer met een schone lei kunnen beginnen. Op korte termijn is werk niet per se een oplossing voor armoede. Om in de WSNP te komen, moet er wel sprake zijn van inkomen. Als men werk krijgt, heeft dat tijdens het traject geen positieve

financiële gevolgen voor de persoon zelf, wel morele, het voelt goed om een baan te hebben.

Met name oudere mensen die eenzaam zijn, zeggen dat activiteiten die voor hen worden georganiseerd helpen tegen eenzaamheid. Sociale contacten lossen eenzaamheid op.

Een paar mensen zijn uit zichzelf heel optimistisch. Ondanks alles verwachten ze een betere toekomst.

het blijft gelijk

Eerder hebben wij al genoemd dat een deel van de mensen ook na hun schuldhulpverleningstraject een bewindvoerder of budgetcoach houdt, uit zelfbescherming. Voor hen verandert er in die zin niet veel, dat zij aangeven dat ze eigenlijk structureel steun nodig hebben.

Meerdere mensen geven aan dat hun financiële situatie maar licht zal verbeteren als ze uit de WSNP komen. Het 'weekgeld' dat overblijft van een uitkering voor het betalen van huur, gas en licht en zorgverzekering is soms maar een paar tientjes per week meer.

Soms blijft de situatie gelijk, omdat als het ene probleem is opgelost het andere alweer aan de horizon verschijnt. Bijvoorbeeld vanwege de scheiding van de ouders, die men wil helpen, of juist vanwege de kinderen die problemen hebben op school, die veel tijd en aandacht kosten.

Bij mensen met psychische problemen blijven sociale contacten heel moeilijk. Voor een deel realiseren zij zich dat ook.

het wordt slechter

Tenslotte hebben we van een paar mensen gehoord dat de situatie is verslechterd. Zij hebben wel hulp gekregen, maar dat heeft geen of een negatief effect gehad. Een voorbeeld is de vader die zijn kinderen nog maar één keer per maand ziet. Dat kan grote gevolgen op termijn hebben in zijn relatie met zijn zoons.

Een aantal mensen geeft aan dat het contact met de familie is verbroken sinds zij arm of eenzaam zijn. Mensen zijn daardoor verbitterd geworden. Dat wordt in een aantal gevallen versterkt door slechte ervaringen met bewindvoerders, instanties of de gemeente.

Bij twee oudere vrouwen was het gevoel van achteruitgang, bij de ene vanwege overlijden van haar man en dochter en bij de andere vanwege haar progressieve ziekte, zo groot dat ze zeiden dat ze vaak hoopten dat ze niet meer wakker zouden worden uit hun slaap.

6. aanbevelingen

Er zijn geen gemakkelijke oplossingen. Armoede en eenzaamheid bestaan al heel lang. Er zijn al veel oplossingen geprobeerd. Armoede en eenzaamheid zijn hardnekkige problemen. Het laat zich niet gemakkelijk oplossen. Een deel van de mensen dat arm en eenzaam is blijft dat heel lang. Een ander deel kan het achter zich laten. Dat is niet een kwestie van inzet of wil, maar van een combinatie van eigenschappen van de mensen zelf en hoe wij onze samenleving hebben ingericht. Een groot deel van de mensen is laaggeletterd en weet zich geen raad met de informatie en regelingen. Andere mensen hebben weinig opleiding en daarom veel minder kans op een baan als je werkloos bent geworden. Mensen zijn eenzaam omdat onze samenleving erg geïndividualiseerd is en zich grotendeels binnenshuis afspeelt. Vroeger was dat veel meer op straat en was het vanzelfsprekend om mensen tegen te komen.

Als je arm bent opgegroeid, heb je veel meer kans om zelf ook arm te worden, omdat dat 'normaal' is, dat is wat je gewend bent. Maar nog belangrijker: armoede beperkt je mogelijkheden om te leren en te ontwikkelen.

Voor eenzaamheid geldt hetzelfde, het is niet op te lossen met een app. Het is een 'lastig' probleem, dat zich daarom ook niet gemakkelijk laat oplossen. Het is niet altijd een kwestie van meer contact. Het is ook vaak het geen contact kunnen maken dat tot isolement leidt.

Het is dan ook veel te gemakkelijk om te denken dat er snelle oplossingen zijn, of dat er iets is dat we nog nooit geprobeerd hebben en dat het probleem wél zal oplossen. Als er verbeteringen mogelijk zijn, gaat dat vooral om macht en onmacht. Mensen willen serieus genomen worden en baas zijn over hun eigen leven. Dat is niet altijd hetzelfde als alles zelf willen regelen. Maar ook met disciplineren: mensen die arm zijn of eenzaam moeten veel, zonder dat duidelijk is waarom. Ze moeten zich laten controleren, een deel van hun zelfstandigheid opgeven, toestaan dat ze geholpen worden.

Tenslotte is, hoe gek het ook klinkt, accepteren dat het is zoals het is, in ieder geval op de korte termijn, een realistische houding. Dat is wat anders dan fatalisme, de overtuiging dat je niets aan je situatie kunt doen. In veel van de gesprekken die wij hebben gehad, blijkt dat veel mensen hun situatie op deze manier accepteren.

Voor veel mensen is het oplossen van armoede en eenzaamheid niet zozeer dat armoede of eenzaamheid definitief wordt opgelost, maar dat hun situatie leefbaar is. Dat betekent dat ze serieus worden genomen, in wie ze zijn: geen kapotte mensen die gerepareerd moeten worden. In wat ze willen: sommigen willen geholpen worden voor langere tijd, anderen willen juist niet geholpen worden, maar het zelf oplossen. In wat ze nodig hebben: sommige mensen hebben geld nodig, andere mensen hebben juist iemand nodig die hen helpt. Sommige mensen willen andere mensen ontmoeten, anderen vinden dat juist heel moeilijk.

Om met de woorden van Eelco van Es te spreken, we hebben de oplossing al klaar, we moeten alleen het probleem er nog bij zoeken. We moeten daarom niet zozeer op oplossen gericht zijn, maar op begrijpen van het probleem. Als we het probleem snappen, als we begrijpen waarom mensen doen wat ze doen, dan pas zijn goede keuzes uit de al beschikbare oplossingen mogelijk.

Wij zijn dan ook voorzichtig om heel concrete aanbevelingen te formuleren. Toch hebben we aantal aanbevelingen geformuleerd. Wij zullen dit zo concreet mogelijk doen:

1. Neem mensen serieus en neem ze ook zoals ze zijn. Mensen zijn niet rationeel, dus mensen die arm of eenzaam zijn ook niet. Benader ze dan ook niet als uitsluitend rituele wezens en verwacht niet dat mensen onmiddellijk meegaan in de hulp die hen geboden wordt.

Accepteer verschillen tussen de mensen. Dat betekent maatwerk. Niet voor iedereen een apart traject, maar wel het besef dat niet iedereen gebaat is bij de perfecte uitvoering van het instrument. Durf mee te bewegen met mensen en het beleidsinstrument aan te passen aan de omstandigheden en de persoon.

Veel hulpverleners doen dit al, maar nog niet allemaal. Het is aan te bevelen om hulpverleners te trainen in deze vaardigheden. Daarnaast lijkt het voor de hand te liggen om bij werving en selectie van nieuwe medewerkers op deze vaardigheden te letten.

Maak een optimale mix van mens, instrument en hulpverlener. Persoonlijke klik en vertrouwen bepalen in belangrijke mate effectiviteit van het beleid. Houdt dan ook rekening met welke hulpverlener wordt ingezet bij welke persoon die hulp vraagt.

2. Besef dat er voor degene die wordt geholpen hoge kosten zitten aan deze hulp. Houdt daar rekening mee en begrijp dat macht en disciplineren aan de orde zijn. Mensen hebben het gevoel dat ze iets moeten en dat ze zich op een bepaalde manier moeten gedragen. Druk daarom niet teveel op de vorm van de hulp. Accepteer dat mensen vaak hun onafhankelijkheid koesteren en dat ze deze voor hun gevoel vaak als eerste moeten inleveren. Heb geduld.
3. Hulp in het sociale domein is complex en ingewikkeld. Te ingewikkeld voor een groot deel van de mensen. Probeer dan ook niet om mensen alles zelf te laten doen. Soms lukt dat niet. In een aantal gevallen is het juist beter om de mensen een vis te geven dan een hengel. Dit in tegenstelling tot het gezegde dat je hongerige mensen geen vis moet geven, maar een hengel. Onze hengels, die wij als hulp aan de mensen geven, zijn niet gemakkelijk te gebruiken.

Veel van de informatie en hulp is heel talig en ingewikkeld opgeschreven. Het zou helpen om mensen goed uit te leggen wat hun mogelijkheden zijn. In onze gesprekken komt een aantal keren aan de orde dat familie of hulpverleners meegaan naar school of naar de gemeente om mensen bij te staan in deze jungle van informatie en vele vormen van hulp die soms slecht op elkaar is afgestemd.

De samenleving stelt steeds hogere eisen aan mensen. Om volwaardig mee te doen moeten we als een soort persoonlijke onderneming kunnen meedraaien. Het eigen 'kapitaal' moet goed beheerd worden: middelen (materieel kapitaal), gezelschap (sociaal kapitaal), maar ook consumptie (genotskapitaal) moeten voldoende beschikbaar zijn om als individu te kunnen renderen. Is dit niet op orde, dan schiet je als persoon tekort, doe je niet volwaardig mee met de rest. Veel mensen kunnen of willen niet als een persoonlijke onderneming meedraaien en leiden daarom een

marginaal leven aan de rand van de samenleving. De overheid, maar ook de samenleving moet goed nadenken hoe ze hiermee om wil gaan.

Armoede is tekort. Zorg dat dit op belangrijkste plekken, eten, onderdak, kinderen (bijvoorbeeld reiskosten om de kinderen volgens de omgangsregeling te kunnen zien), school en gezondheid, snel wordt opgelost. Eerst het geld dan de regels. Durf mogelijkheden te gebruiken. Nu ontstaat de indruk dat hulp niet altijd gebruikt of aangeboden wordt.

Loop met mensen actief alle mogelijkheden na, doe dat mondeling en niet schriftelijk. Nu blijkt dat veel mensen niet weten wat er allemaal mogelijk is. Niet alleen schriftelijk. Maar check ook zorg- en andere toeslagen. Dat zijn vaak oorzaken van schulden omdat ze niet terecht of niet worden uitgekeerd. In het eerste geval ontstaan problemen omdat ze wel gebruikt worden - er is immers een tekort, maar later terugbetaald moeten worden. In het tweede geval omdat het tekort dan groter wordt.

Houdt kinderen buiten schot. Geef huishoudens met, kinderen simpele regelingen, geld of uitkeringen in natura. Uit onderzoek blijkt dat kinderen die opgroeien in armoede zelf een veel hogere kans hebben om arm te worden. Veel kinderen worden geraakt door armoede, omdat ze minder mogelijkheden hebben om mee te doen, op school, thuis en in de samenleving. Kinderen worden geraakt door financieel tekort, omdat ze daarom niet bij hun vader op bezoek kunnen in het weekend, wat familierelaties en opvoeding ontregeld. Kunnen niet mee op schoolreis of naar verjaardagsfeestjes wat hun uitsluit van het gewone leven. Kunnen niet optimaal van onderwijs gebruik maken vanwege ontbreken van hulp (ouders), of geld om bijvoorbeeld fiets en computers aan te schaffen.

Maak afspraken met het CJIB. Boetes op boetes zorgen voor een explosie van schulden. Kleine boetes worden in korte tijd een veelvoud van het eerste bedrag. Gemeenten zouden de boete ook kunnen voorschieten. Zodat alleen de oorspronkelijke boetes hoeven worden betaald en niet alle verhogingen daarna.

4. Ingewikkelde problemen hebben ingewikkelde oplossingen nodig. In die zin dat veel organisaties betrokken zullen zijn en veel mensen moeten samenwerken. Dat is nog lang niet het geval. Te vaak blijven professionals in hun eigen professie. Tegelijkertijd betekenen ingewikkelde problemen ook langzame en lange oplossingen. Of we dat nu willen of niet. Opvallend genoeg zijn het hier vaak de mensen zelf die zich hiervan bewust zijn. Hulpverleners spreken nog te vaak en gemakkelijk van oplossingen. Dat maakt hen niet altijd geloofwaardig in de ogen van de mensen die geholpen worden. Wees daarom ook realistisch in het perspectief.

De aanpak van 'één gezin, één plan, één regisseur' zou veel breder ingezet moeten worden. De huidige situatie leidt tot overlap of juist tot gaten in de hulpverlening waardoor veel mensen juist grotere problemen krijgen.

Uitkering en toeslagen zijn planbare inkomsten. Er ontstaan veel problemen als deze niet goed op elkaar aansluiten. Als je een tekort hebt, kun je niet iets voorschieten. Inkomsten die later binnenkomen zorgen voor extra tekorten, waardoor ergens anders

kosten te laat worden betaald, waardoor er een vicieuze cirkel ontstaat. Het experiment met blockchain-technologie in Utrecht is veelbelovend. Het stemt alle inkomsten en uitgaven goed op elkaar af. Zorgverzekering, huur en gas en licht zijn grote planbare uitgaven. Dit is niet alleen goedkoper, maar zorgt dat er geen grote pieken en dalen in inkomsten en uitgaven ontstaan doordat deze niet op elkaar aansluiten, wat een belangrijke oorzaak is voor schulden.

Wonen+, is een initiatief van de inclusieve stad, een experimentgroep van een aantal gemeenten en het rijk. Hierin worden huishoudens met weinig inkomsten ontzorgt. Huur, gas en licht en zorgpremies worden betaald. Het lijkt op bewindvoering. Alleen aan de voorkant van het probleem georganiseerd, in plaats van erachter, zoals gebruikelijk. Voor een deel van de mensen is de zekerheid geld te hebben voor eten, wonen en zorg belangrijker dan financiële zelfstandigheid.

Zorg voor mogelijkheden van mensen om elkaar te ontmoeten. Niet via apps, maar in het gewone leven. Zorg voor laagdrempelig vervoer. Bij lichte zorg en huishoudelijke hulp is het praatje minstens zo belangrijk als de zorg of schoonmaak. Toch besteed gemeente alleen zorg en schoonmaak aan. Durf ook eens aandacht in te kopen. Dat geldt ook voor de hulpverlening. Een kop koffie drinken is een ondergewaardeerd instrument.

5. Benader mensen niet als de sleutel op hun eigen probleem. Vanzelfsprekend doen zij er toe en zijn ze van belang. Armoede bestaat echter ook door werkloosheid buiten de schuld van de mensen, omdat fabrieken sluiten en werk verdwijnt. Eenzaamheid is niet het gevolg van mensen die zich terugtrekken, maar heeft ook een oorzaak hoe wij onze sociale omgang organiseren. Mensen zijn ook eenzaam omdat ze niet meer gevraagd worden om mee te doen. Wij hebben hen weggeorganiseerd als hulpbehoevenden. Mensen hebben ons gezegd dat hulp geven juist helpt tegen eenzaamheid. Probeer dat dan ook te doen.
6. Wees bewust van de teleologische paradox. De uitweg is niet gemakkelijk. Je zult moeten accepteren dat een deel van de mensen tot het laatste toe zelf hun probleem wil oplossen. Het is heel moeilijk om hen eerder te overtuigen hulp te accepteren. Omgekeerd wil een deel van de mensen niet alles zelf doen. Dat is geen luiheid, maar zelfkennis. Het lukt hen niet, ze hebben het al vaak geprobeerd, maar vallen telkens weer terug. Als je weet dat je je financiën niet op orde krijgt, is het verstandiger om hier structureel een budgetbeheerder voor in te schakelen. Alleen al omdat het de stress aanzienlijk verlaagd.

Dat is ook één van de belangrijkste redenen dat budgettrainingen niet helpen tegen armoede en schulden.

7. Mensen doen niet alles alleen uit welbegrepen eigenbelang. Wederkerigheid is een belangrijke motivatie voor gedrag. Realiseer je dan ook wat mensen zelf belangrijk vinden, wat ze zelf willen bereiken of oplossen. Dat maakt het gemakkelijker om ze te helpen. Mensen ervaren goede hulp en begrip als een belangrijke motivatie om hun gedrag te veranderen, of om zaken anders te doen.

Een deel van de mensen, die wij gesproken hebben, zijn zelf actief als vrijwilliger. Zij laten hiermee hun betrokkenheid bij de anderen zien. Zij doen dat uit eigen motivatie. Toch zouden wij aanbevelen om hier meer positieve aandacht voor te hebben.

8. Realiseer je dat mensen vaak nog bezig zijn met hun geschiedenis. Een toekomstgerichte benadering ontkent die persoonlijke geschiedenis. Het klinkt eenvoudig en is het ook. Probeer de situatie ook door de ogen van de mensen zelf te zien en niet alleen vanuit beleid en verordening. Sommige oplossingen zijn als ze op het verkeerde moment worden ingezet contraproductief. In veel gesprekken gaven de mensen aan dat ze eerst voor zichzelf moesten accepteren dat ze grote schulden hadden of dat ze behoefte aan contact met anderen hadden om hulp toe te staan. Als mensen dit nog niet hebben gedaan, wordt hulp gezien als het repareren van kapotte mensen. Dat leidt tot een gevoel van onmacht en verzet.
9. De professionele hulpverlener moet bereid zijn zich tijdelijk te verliezen in het ritueel dat niet door hemzelf maar door de mensen is vormgegeven. Dit zal allerlei gevolgen hebben; zo kan het niet anders dat de betekenis van inkomen en sociale omgeving door de mensen zelf wordt bepaald, als een voor die persoon op dat moment relevante manier van doen. De overheid heeft de neiging steeds nieuwe rituelen uit de grond te stampen om het contact met de burger vorm te geven, maar hier ligt de oplossing niet: het gaat juist om het afstemmen van de duiding van die rituelen. Deze duiding komt altijd in een bepaalde vorm tot stand. Bewustzijn van deze vorm zoals die zich aan de andere kant van de tafel voltrekt moet de leidraad zijn voor toekomstig handelen. Hulp is niet alleen functioneel, in de zin dat het iets oplost, maar ook symbolisch. Het laat zien dat mensen belangrijk zijn, dat iedereen recht heeft op een goed leven.
10. Ergens zouden we naar compensatie moeten zoeken, het vertrouwen van mensen in zichzelf, de medemens en de wereld moeten herstellen. We moeten zoeken naar manieren waarop mensen zin aan hun bestaan kunnen geven, wat hen in staat kan stellen los te komen van de rol als verliezer. Dit komt neer op het scheppen van de gelegenheid dat mensen hun roeping (geroepen worden door iets buiten henzelf) kunnen en willen gaan volgen; zo krijgen tekorten weer zin in het licht van iets anders. De oplossing moet dus gezocht worden in gemeenschapszin, niet in het aanvullen van de tekorten. Het probleem moet van binnenuit, niet van buitenaf worden behandeld.
11. Wat kan de overheid hieraan bijdragen? Grof gesteld moet de overheid over haar eigen schaduw heenstappen. De moderne rechtsstaat is juist ontstaan als reactie op de bindende kracht van gemeenschappen, en als politiek project om individuen definitief los te weken van de invloed van anderen. In dit verband is het best apart dat de hedendaagse overheid, die in normen en praktijken stevig geworteld is in deze traditie, zich nu ten doel stelt gemeenschapszin te bevorderen: zo maakt ze zichzelf tot haar eigen tegenstander.

Overigens is dit ook precies hoe de overheid zich in het participatie- en decentralisatiediscours profileert: als onnatuurlijke tegenkracht die de vitaliteit uit de samenleving jaagt, burgers lamslaat en de democratie de nek omdraait. Ze vertoont hiermee een zekere zelfhaat en beschouwt zichzelf als zowel arm (de verzorgingsstaat is steeds minder goed te betalen) als eenzaam (vervreemd van de samenleving). Ze

schiet in haar eigen ogen tekort. De overheid is, als we haar eigen logica volgen, niet meer in de positie om voor burgers zelfstandig problemen en oplossingen te formuleren. Ze is ook niet in de positie van burgers te vragen een vraag te stellen. Vraaggericht werken houdt juist in dat de overheid het ‘beheer’ van zaken als armoede en eenzaamheid loslaat. Ze moet leren luisteren om mensen en hun waarden te leren kennen, en met haar eigen tekorten te kunnen leven.

Samengevat:

Er zijn geen gemakkelijke oplossingen. Een groot deel van de mensen is laaggeletterd, en weet zich geen raad met de informatie en regelingen. Andere mensen hebben weinig opleiding.

Als je arm bent opgegroeid, heb je veel meer kans om zelf ook arm te worden. Voor eenzaamheid geldt hetzelfde, het is niet op te lossen met een app.

Mensen willen serieus genomen worden en baas zijn over hun eigen leven. Voor veel mensen is het oplossen van armoede en eenzaamheid niet zozeer dat armoede of eenzaamheid definitief wordt opgelost, maar dat hun situatie leefbaar is. In wat ze willen: sommigen willen geholpen worden voor langere tijd, anderen willen juist niet geholpen worden, maar het zelf oplossen. In wat ze nodig hebben: sommige mensen hebben geld nodig, andere mensen hebben juist iemand nodig die hen helpt. Sommige mensen willen andere mensen ontmoeten, anderen vinden dat juist heel moeilijk.

We moeten daarom niet zozeer op oplossen gericht zijn, maar op begrijpen van het probleem.

We zijn dan ook voorzichtig om heel **concrete aanbevelingen** te formuleren. Toch hebben we een aantal geformuleerd:

1. Neem mensen serieus en neem ze ook zoals ze zijn, dat betekent maatwerk.
2. Besef dat er voor degene die wordt geholpen hoge kosten zitten aan deze hulp. Heb geduld.
3. Hulp in het sociale domein is complex en ingewikkeld. Veel van de informatie is heel talig en ingewikkeld opgeschreven. Loop met mensen daarom actief alle mogelijkheden na, doe dat mondeling en niet schriftelijk. Houdt kinderen buiten schot. Geef huishoudens met kinderen simpele regelingen, geld of uitkeringen in natura.
4. Ingewikkelde problemen hebben ingewikkelde oplossingen nodig. Hulpverleners spreken nog te vaak over te eenvoudige oplossingen. De aanpak van één gezin, één plan, één regisseur zou veel breder ingezet moeten worden. Zorg voor mogelijkheden van mensen om elkaar in het echt te ontmoeten, niet via apps.
5. Benader mensen niet als de sleutel op hun eigen probleem.
6. Wees bewust van de teleologische paradox: hoe harder je het roept, hoe moeilijker het is.
7. Mensen ervaren goede hulp en begrip als een belangrijke motivatie om hun gedrag te veranderen, of om zaken anders te doen.

8. Realiseer je dat mensen vaak nog bezig zijn met hun geschiedenis. Een toekomstgerichte benadering ontkent die persoonlijke geschiedenis. Probeer de situatie ook door de ogen van de mensen zelf te zien en niet alleen vanuit beleid en verordening.
9. De professionele hulpverlener moet bereid zijn zich tijdelijk te verliezen in het ritueel dat niet door hemzelf maar door de mensen is vormgegeven. Mensen hebben hun eigen manier - ritueel - om zin aan hun situatie te geven.
10. Ergens zouden we naar compensatie moeten zoeken, het vertrouwen van mensen in zichzelf, de medemens en de wereld moeten herstellen. De oplossing moet dus worden gezocht in gemeenschapszin, niet in het aanvullen van de tekorten. Dat is dweilen met de kraan open.
11. De overheid moet over haar eigen schaduw heenstappen. Vraaggericht werken houdt in dat de overheid het 'beheer' van zaken als armoede en eenzaamheid loslaat. Ze moet luisteren om mensen en hun waarden te leren kennen, en met haar eigen tekort te kunnen leven.

bijlage 1. biografieën van onze gesprekspartners

Pieter (58) is een ongetrouwde man, zonder kinderen, die eigenlijk altijd alleen is geweest. Het bevalt hem wel, maar het was nooit zijn keuze. Hij heeft sinds 1985 nooit meer een vaste baan gehad, al die jaren was hij werkzaam via uitzendbureaus. Nu leeft hij, wegens gezondheidsproblemen al acht jaar van de bijstand. Hij heeft niet veel contacten; vrienden van vroeger zijn allemaal getrouwd en hebben hun eigen leven opgebouwd. Hij is 'vrijwillig' vier dagen in de week bij het TDC omdat hij dan contact met mensen heeft en hij niet alleen thuis zit.

Chris (54) vader van twee dochters, was vroeger vrachtwagenchauffeur en verdiende € 3.000,- per maand. Na zijn scheiding, zes jaar geleden, bleef hij achter met een schuld van € 52.000,-. Daarna kreeg hij een ongeluk en is hij afgekeurd. Nu moet hij rondkomen van een uitkering van € 900,- per maand. Hij is vrijgesteld van werk, maar hij werkt nog wel bij een kweekboerderij; tuinieren is zijn hobby en zo blijft hij onder de mensen en helpt hij de voedselbank ook een handje.

John woont samen met zijn vrouw en zijn hoogbegaafde zoon (6). Zijn vrouw en hij hebben beiden een Wajong uitkering. Hij werkt als vrijwilliger en is teleurgesteld: “Telkens werk ik met behoud van uitkering en wordt er beloofd dat ik een contract kan krijgen, maar die krijg ik nooit. Een hoger loon opbouwen kan gewoon niet.” Doordat ze vijf jaar lang dubbel huur- en zorgtoeslag hebben ontvangen, hebben ze nu een schuld van € 14.000,-. Ze doen vaak hun boodschappen in Duitsland, omdat het veel goedkoper is.

Pim (27) en **Rita** (24) zijn drie jaar samen en wonen in Vlagtwedde. Momenteel zijn zij beiden werkloos, maar ze doen wel allebei vrijwilligerswerk. Pim heeft een uitkering en Rita heeft een Wajong uitkering. Ze leven onder bewindvoering in verband met schulden en ontvangen € 70,- leefgeld per week. Pim heeft een zoontje (5), die heeft hij elke twee weken een weekend en tijdens vakanties de helft van de vakantie. Samen hebben ze ook drie katten en een hond.

Jacob (38) werd ziek en kwam in de ziektewet. Hij ging van € 2200,- naar € 1100,- inkomen per maand, en dat terwijl hij net een huis had gekocht om op te knappen. Het huis mocht niet direct verkocht worden en zijn relatie liep op de klippen. Johan bleef achter met een schuld van € 40.000,-. Hij zit nu in de schuldsanering en heeft € 40,- leefgeld per week. Hierdoor kan hij zijn drie kinderen, die nu bij hun moeder wonen, nog maar eens in de 14 dagen zien, omdat hij geen geld heeft voor de bus naar Emmen. Hij doet veel vrijwilligerswerk en vertelt zijn kinderen dat hij werkt, omdat hij het goede voorbeeld wil geven. 's Avonds zoekt hij in het park lege flessen die jongeren daar achterlaten; van het statiegeld koopt hij een cadeau voor zijn kinderen.

Annie (91) heeft 30 jaar in haar eentje in een mooie bungalow gewoond. Ze had daar op het laatst een verpleegster, maar de tuin moest ze zelf doen en dat lukte niet meer. Sinds kort woont ze in een verzorgingshuis. Annie wandelt graag en komt elke dag buiten, ze doet ook nog steeds zelf haar boodschapjes. Eten doet ze in de eetzaal met de andere bewoners. Ze heeft één zoon, die helpt haar, maar is ook veel in het buitenland voor zijn werk.

Truus (88) woont ruim zeven jaar in het verzorgingshuis. Onlangs is haar man overleden en is ze alleen. Ze heeft één zoon die wekelijks langskomt en haar helpt. Truus haar gezondheid heeft haar het laatste jaar behoorlijk in de steek gelaten; ze heeft o.a. suikerziekte, darmklachten, een katheter en is hartpatiënt. Ze bekijkt de wereld vanuit haar stoel. Vroeger heeft ze in een fabriek in Hengelo gewerkt en later heeft ze vrijwilligerswerk gedaan voor oudere mensen. Ze is gek op Hollandse pot; snert, stampot zuurkool en bonensoep, maar dan wel volgens de échte recepten.

Klazina woont in een verzorgingshuis. Ze is twee keer getrouwd geweest; haar eerste man is tijdens de oorlog overleden, haar tweede man was slager en is een aantal jaren geleden overleden. Ze vindt het moeilijk om alleen te zijn. Ze heeft twee dochters, één dochter woont met haar vriendin in Spanje en de andere dochter is jong (50) overleden. Haar schoonzoon uit Duitsland komt één keer per week boodschappen doen. Ze kijkt graag televisie of leest romannetjes of de privé.

René (55) is gescheiden en woont in Vlagtwedde. Hij heeft veel in de bouw gewerkt en grondwerk gedaan. Hij zit bij de GKB en heeft € 25,- leefgeld per week, daarnaast maakt hij gebruik van de Voedselbank en de Kledingbank. Hij gaat dagelijks bij zijn moeder op de koffie, en mag hier ook vaak een hapje mee eten. Ondanks dat het nog een aantal jaar zal duren voordat hij uit de schulden is, is hij blij dat hij in ieder geval hulp krijgt; "Anders zag ik het echt niet zitten, hoor".

Hennie is halverwege de 60 en heeft aardig wat gezondheidsklachten. Ze is opgegroeid als schippersdochter in een groot gezin; ze is de jongste van zeven kinderen. Als kind heeft ze in de kost gewoond, dat was niet altijd even prettig. Ze werkte al op jonge leeftijd in een fabriek en heeft in verband met haar leerplicht nog een jaar het vormingscentrum (soort huishoudschool) gedaan. Ze heeft drie kinderen; de derde was een onverwacht cadeautje. 14 jaar geleden is ze gescheiden van haar ex. Ze heeft haar kinderen toen bij haar ex achtergelaten; door verslavingsproblemen was ze niet in staat om voor ze te zorgen. Ze ziet haar kinderen en kleinkinderen nu wel weer, alleen minder vaak dan ze zou willen.

Ilona (23) groeide op als enig kind. Ze had het moeilijk op de basisschool en op de middelbare school. Ondanks dat ze wel met plezier naar school ging, had ze niet echt vrienden of vriendinnen. Ze had vaak ruzie en werd veel gepest omdat ze stotterde. Naast school deed ze wel veel aan sport, zoals: paardrijden, scouting en volleybal, dat ging wel heel goed. Ze woont sinds een paar maanden begeleid op zichzelf. Ze werkt voor NOVO en doet divers werk, omdat ze van de afwisseling houdt.

Jan (85) is sinds 2002 weduwnaar, zijn vrouw overleed een paar dagen voor hun trouwdag. Hij heeft drie kinderen. Hij werkte vroeger voor de PTT en is 33 jaar voorzitter van de Raad van Toezicht geweest. Zijn vrouw was ook actief in het verenigingsleven. Zijn kleinzoon (18) komt wekelijks op bezoek en hij heeft goed contact met de rest van zijn kinderen en kleinkinderen. De eenzaamheid komt vaak 's avonds als hij de krant uit heeft en de televisie aanzet. Ook de afhankelijkheid van anderen vindt hij moeilijk. Hij heeft er moeite mee om anderen iets te vragen, daardoor komt hij bijna nergens meer; dit geeft hem ook een gevoel van eenzaamheid. Hij ging vroeger graag met zijn vrouw naar de kerk. Nu lukt dat niet meer, omdat de dienst te vroeg voor hem begint.

Willem en **Isa** (48) hebben een schuldsaneringstraject afgerond. Ze leven van een uitkering en hebben nog wel een bewindvoerder. Ze krijgen € 100,- per week leefgeld, hier kunnen ze goed van rondkomen. Via de bewindvoerder sparen ze zelfs € 350,- per maand, dit kan omdat hun vaste lasten niet zo hoog zijn. Ze hebben schoothondjes waar ze graag mee knuffelen. Isa zit graag achter de computer. Willem is liever met zijn auto of de bloementuin bezig.

Greetje (95) komt uit een groot gezin, ze waren met vijf meiden en vijf jongens. Zelf kreeg ze 6 kinderen, 3 meiden en 3 jongens. Haar ouders kwamen uit de vorige eeuw; haar vader heeft nog tijdens de eerste wereldoorlog moeten vechten. “Gelukkig heeft hij nooit zijn geweer hoeven te gebruiken”, vult Greetje aan. Ze vertelt ook dat ze van kaarten houdt, klaverjassen, bridgen, pandoeren.

Bart is een alleenstaande man. Hij leeft sinds een jaar of acht van een uitkering. Hij heeft wel vrienden die hij wekelijks ziet, toch voelt hij zich eenzaam. Hij is getrouwd geweest, maar mist nu wel een vrouw in zijn leven. Want juist het alleen opstaan en alleen naar bed, en niet iets samen kunnen delen, noemt hij eenzaamheid. Hij heeft een kind uit een eerdere relatie, maar daar heeft hij nooit echt contact mee gehad. Eigenlijk had hij graag een groot gezin gehad.

Mark en Gea komen uit het westen en wonen al bijna 20 jaar in het noorden. Ze kwamen naar het noorden omdat de moeder van Mark bij hun in kwam wonen, en ze hier een groter huis met tuin konden krijgen. Mark had destijds een baan in Amsterdam en reisde vijf dagen per week heen en weer. Ze hebben daarna acht jaar een eigen bedrijf gehad, waarvan de laatste drie jaar zwaar waren. Uiteindelijk zijn ze failliet gegaan. Hierdoor zijn ze in de WSNP beland.

Marieke is opgegroeid in Ter Apel, maar woont al 12 jaar in Sellingeren. Ze vindt het in Sellingeren gemoedelijker dan in Ter Apel. Ze maakt gebruik van de Wmo. Rijk is ze met de oude WAO-regeling niet, maar eenzaam is ze naar eigen zeggen zeer zeker niet. In 2006 is ze volledig afgekeurd, maar toch is ze wel een heel actief vrijwilliger. Ze zet zich o.a. in voor ouderen, sportclubs en voor andere Wmo gebruikers en ze is actief om de voorzieningen in de gemeente te verbeteren.

Lisa is vijf jaar getrouwd. Ze heeft een samengesteld gezin, haar dochter en één van de twee zonen van haar man wonen bij hun in. Allebei hebben ze een moeilijke scheiding gehad, waarvan ze ook beiden met een schuld achterbleven. Ze zitten nu in de laatste maand van hun schuldsaneringstraject. Ze zijn deze periode goed doorgekomen doordat ze heel creatief zijn. Ze probeerden niks weg te gooien en ze hergebruiken spullen of maken er iets nieuws van. Als ze uit de schuldsanering zijn, willen ze zelf ook wat terug doen, door bijvoorbeeld te doneren aan de voedselbank. Ze vinden dat ze heel goed geholpen zijn door alle instanties.

Laura woont met haar honden. Ze traint met deze honden en doet mee aan wedstrijden. Ze woonde samen met haar ex, die liet haar achter met schulden. Ze doet nu een BBL opleiding medewerker groen/ hovenier.

Jannie (95) komt uit een groot boerengezin. Zij was de tweede van tien kinderen. Op haar 24e trouwde ze zelf met een boer. Ze kregen vijf kinderen, waarvan twee inmiddels overleden zijn. Jannie woont alleen, haar man is ook overleden. Ze voelt zich soms wel eenzaam, maar ze probeert er wel het beste van te maken. Haar zoon woont het meest dichtbij en die helpt vaak met een boodschapje e.d. Ze gaat naar de dagactiviteiten en eet in de eetzaal.

Amir en Lina komen uit Mosul (Irak) en wonen vijf jaar in Nederland. Ze hebben drie kinderen, de oudsten zijn in Irak geboren en de jongste in Nederland. Na een verblijfsvergunning van vijf jaar, hebben ze er nu één voor onbepaalde tijd aangevraagd. Ze leven van een uitkering, maar doen beiden vrijwilligerswerk voor de hulporganisatie als tolk voor andere Arabisch sprekende cliënten.

Lizeth (29) groeide samen met haar ouders en broer op in Emmen. Ze heeft geen gelukkige jeugd gehad; ze werd veel gepest en thuis was het niet gezellig. Vier jaar geleden is ze door haar familie verstoten, en nu heeft ze nu geen familie meer. Een oudere vrouw die ze kent van het werk is nu een soort pleegmoeder voor haar geworden. Ze is jong getrouwd geweest, maar het huwelijk duurde slechts een jaar. Nu heeft ze sinds kort een nieuwe vriend. Ze woont in een woongroep, en heeft het hier heel erg naar haar zin.

Karin woont samen met haar drie kinderen. Ongeveer zeven jaar geleden is ze gescheiden; haar man wilde van de één op andere dag bij haar en de kinderen weg. Ze zat vroeger op het Lom-onderwijs en heeft de bloemistenopleiding gedaan. Ze heeft een eigen bloemenzaak in Groningen gehad; ze is daarmee gestopt toen ze kinderen kreeg. Twee van de kinderen hebben PDD-NOS, haar dochter gaat naar de Havo. Ze gaf de gemeente eerder het cijfer 9, maar dit is teruggelopen naar een 5.

Mirjam (34) is een alleenstaande moeder van twee kinderen. Vijf jaar geleden verloor ze haar vaste baan, een jaar later vertrok haar ex-partner. Ze hebben hun huis toen met verlies verkocht en Mirjam belandde daardoor in de schuldsanering. Dit is de laatste maand dat ze in de schuldsanering zit. Ze heeft € 75,- leefgeld per week en mag twee keer per maand naar de Voedselbank van de Minima stichting. Ze is momenteel bezig met een BBL opleiding.

Marjan heeft altijd gewerkt op het bedrijf van haar inmiddels ex-man. Toen ze gingen scheiden, kwam zij alleen met haar dochter in Vlagtwedde te wonen. Ze leven samen van een uitkering en Marjan werkt drie ochtenden in de week voor Wedeka. Van Stichting Leergeld kreeg ze een laptop voor haar tienerdochter; “Dat is geweldig!” zei ze.

Marlies is net klaar met haar opleiding SPW en start binnenkort met haar nieuwe baan die aansluit bij haar opleiding. Ze woont samen met haar vriend en zoontje. Haar zoontje volgt speciaal onderwijs, in verband met autisme. Een paar jaar geleden kwamen ze in de schulden en nu hebben zij twee bewindvoerders.

Petra heeft vanaf haar 16e na haar middelbare school (VMBO) altijd gewerkt. Ze was acht jaar in dienst bij haar laatste werkgever toen het bedrijf na overname failliet ging. Nu heeft ze een contract van 8 tot 12 uur per week. Haar man kwam dit jaar zonder werk te zitten en werkt nu soms met behoud van uitkering. Toen ze beiden nog een baan hadden, hadden ze het goed. Ze hadden rond de € 2.100,- aan inkomen. Nu moeten ze, samen met hun drie

kinderen (16, 12, 11), rondkomen van € 1.300,-. Ze ontvangen dit jaar ook geen huur- en zorgtoeslag omdat ze begin van het jaar wel verdiend hebben. De kinderen zitten nog wel op sport, dit wordt volledig door Stichting Leergeld vergoed. “Zonder Stichting Leergeld was dit anders momenteel ook niet meer mogelijk geweest”, aldus Petra.

Loes woont alleen en heeft een kleine familie. Ze heeft een zoon en haar zus. Volgens haar hoort eenzaamheid bij het ouder worden. Ze had vroeger een druk leven; samen met haar man had zij een eigen winkel in Sellingen. 15 jaar geleden is haar man overleden en besloot ze terug te gaan naar Ter Apel. Ze had er hoge verwachtingen van, maar het valt haar eigenlijk tegen. Ze ziet haar zus eens per maand en haar zoon elke twee weken. Haar kapster komt elke week, maar er zijn dagen dat ze alleen de bezorgers van het eten ziet.

Wesley (19) zijn ouders gingen scheiden toen hij 12 jaar was. Hij ging met zijn moeder en stiefvader in Onstwedde wonen. Het contact met zijn vader verwaterde. Hij kreeg toen bij zijn moeder veel meer vrijheid. Dat vond hij toen prettig, maar achteraf baalt hij ervan, omdat hij nu vindt dat hij een aantal dingen niet heeft meegekregen. Hij woont nu niet meer bij zijn ouders, maar onder begeleiding.

Sjaak (67) is een alleenstaande man die twee jaar geleden met pensioen is gegaan. Hij heeft bij Wedeka in Stadskanaal gewerkt. Hij is in 1994 naar Ter Apel verhuisd. Over het algemeen is hij niet eenzaam; hij heeft veel vrienden en doet mee aan veel activiteiten, zoals: sjoelen, kaarten en muziekavonden. Maar toen zijn moeder een paar jaar geleden overleed, kreeg hij wel een heel eenzaam gevoel.

Klaas (70) zit al 30 jaar in de schuldsanering en dat terwijl hij geen schulden meer heeft. Hij krijgt € 65,- leefgeld per week. Hij geeft aan dat hij € 20.000,- spaargeld op de bank staan, maar dat hij hier niet bij kan komen. Waarom dat niet kan, weet hij ook niet. Hij heeft zich bijna 40 jaar met veel plezier ingezet voor de voetbalvereniging. Toen er allemaal nieuwe regels kwamen, is hij ermee gestopt.

Ingrid is in Ter Apel komen wonen, om zo dicht bij haar dochter te kunnen wonen. Ze voelde zich eerst niet heel erg thuis in Ter Apel en had moeite om ‘er tussen’ te komen. Net toen ze op het punt stond om te vertrekken, wees een hulpverlener haar op vrijwilligerswerk. Ze verzorgt nu dieren en heeft met één dier een hele fijne band gekregen. Het omgaan met de dieren heeft haar er echt doorheen gesleept. Ze is een paar jaar getrouwd geweest, maar in 2015 gescheiden. Dit was een jaar nadat er bij haar kanker was geconstateerd, dit was een heftige periode voor haar. Van huis uit was Ingrid niet gelovig opgevoed, maar toen ze ziek werd, heeft zij zich aangesloten bij de kerk. Hier heeft ze nu ook een fijn netwerk opgebouwd.

Freek (46) is op zijn 14e gestopt met school en aan het werk gegaan. Hij heeft een vrij heftig leven achter de rug. Hij was veroordeeld voor drie jaar gevangenisstraf, en was daarna een half jaar dakloos; dat laatste was zwaarder dan in de gevangenis. Sinds kort woont hij weer begeleid in een woonvorm. Door een gat in zijn cv en gezondheidsproblemen werkt hij niet meer. Hij heeft één goede vriend en hij ziet zijn broertje elke zaterdag. Hij heeft een zoon (10), maar die woont sinds de geboorte bij een

pleeggezin. Freek schrijft graag Nederlandse teksten; in die teksten vertelt hij verhalen die hij heeft meegemaakt. Hij zingt zelf niet, dat vraagt hij aan anderen.

Bas en **Iris** werken met mensen die een grote afstand hebben tot de arbeidsmarkt. Eén van hun doelstellingen is het voorkomen van eenzaamheid, hierin zijn ze behoorlijk ambitieus. Als het aan hun ligt, hebben zij hun werk pas goed gedaan als niemand meer eenzaam is. Ze proberen altijd om zelf gesprekken te voeren met mensen en gewoon te vragen: “Hoe ziet je dag eruit?” Ook proberen ze eenzame mensen met elkaar te koppelen.

Trea woont alleen en leeft van een uitkering. Ze wordt 10% gekort op haar uitkering omdat ze een groot bedrag aan uitkering moet terugbetalen. Volgens de gemeente heeft ze samen gewoond, zelf zegt ze dat dit niet waar is. Toen Trea kanker had kwam haar vriend vaak bij haar om voor haar te zorgen, maar van samenwonen was volgens haar geen sprake. Ze moet voor controle eigenlijk vaak naar het ziekenhuis. Ondanks dat het moet, gaat ze niet. Ze heeft simpelweg geen vervoer en geen geld voor openbaar vervoer. Ze vindt het vervelend dat ze hier geen vergoeding voor kan krijgen, want er zijn genoeg andere regelingen waar zij geen gebruik van maakt. Trea heeft één zoon en vier kleinkinderen. Ze is twee keer gescheiden, en wil ook geen man meer.

Liesbeth is 91 jaar en komt uit het westen van het land. Zij heeft altijd gewerkt bij de overheid. Ze is naar Ter Apel verhuisd om dichterbij haar zoon te wonen. Hij is echter kort daarna naar het buitenland verhuisd. Ze woont nu alleen in een verzorgingshuis.

Heleen is een vrouw van 68 jaar. Ze is op haar 19de getrouwd. Geboren en getogen in Ter Apel. Haar man is 6 jaar geleden gestorven. Ze woont nu op zichzelf in Ter Apel.

Hinke is begin 40. Zij heeft een licht verstandelijke beperking. Ze is opgegroeid in een groot gezin, met 4 zussen en 2 broers. Ze woont ruim 26 jaar in Ter Apel. Zij heeft eerst een aantal jaar begeleid gewoond, maar woont nu al heel lang op zichzelf. Ze is nooit getrouwd geweest.

Saakje is 60 jaar. Zij heeft een dochter die ook bij Novo werkt. Ze woont in een verzorgingstehuis van Novo. Ze is opgegroeid in een groot gezin met 8 broers en 3 zussen.

Wiebe is een man van 67 jaar. Hij is geboren in Nieuw Buinen. Hij komt uit een gezin met 2 broers en 1 zus. Hij is nooit getrouwd geweest. In 1994 is hij naar Ter Apel verhuisd en heeft heel zijn leven bij Wedeka gewerkt. Sinds twee jaar is hij met pensioen. Hij woont in eigen appartement en gaat regelmatig naar de dagbesteding.

Pierre, heeft in Utrecht gestudeerd, zijn verslaving heeft flinke sporen nagelaten. Hij woont zelfstandig en bezoekt regelmatig de dagbesteding van hetagogisch centrum De Regenboog. Hij is een Einzelgänger en is in de steek gelaten door zijn familie. Hij schildert bij de Regenboog, waar hij komt als hij het aankan, soms lukt hem dat ook niet. Gezelschap is nodig, maar ook een last.

Erik is oorlogsveteraan en afgekeurd, waardoor hij geen baan heeft. Hij heeft een woelige jeugd gehad, waarin ook veel geweld voorkwam. Creativiteit is een belangrijke uitlaatklep voor zijn emoties. Hij is gescheiden en woont nu samen met zijn vriendin.

bijlage 2. Organisaties die ons in contact brachten met mensen die wij gesproken hebben

Acantus, woningcorporatie
Adema Advies
Armoedepact
Basisschool De Klimop, Ter Apelkanaal
Basisschool De Plaggenborg, Sellingen
Basisschool De Vlinder, Ter Apel
Basisschool de Clockeslach, Vlagtwedde
Basisschool SWBS Pork, Ter Apel
Basisschool Willem Lodewijkschool, Bourtange
Centrum Jeugd, Gezin en Veiligheid
Christelijke basisschool De Zaaier, Vlagtwedde
Samenwerkingsschool De Driesprong, Vriescheloo
De Kompanjie, ambtelijke samenwerkingsorganisatie Veendam en Pekela
De Trans, wonen, werken en dagbesteding
Flexiplus, thuiszorg, huishoudelijke ondersteuning
gemeente Bellingwedde
gemeente Vlagtwedde
GKB: gemeentelijke kredietbank
Het Kopland, begeleiding, behandeling en opvang: voor vrouwen en kinderen, gezinnen, jongeren en dak- of thuislozen.
Huisarts De Boer (Ter Apel)
Huisartsenpraktijk Oelen (Sellingen)
Huisartsenpraktijk Postma (Vlagtwedde)
Huisartsenpraktijk Raupp (Vlagtwedde)
Huisartsenpraktijk Ter Apel
Humanitas-DMH, ondersteuning en behandeling van mensen met een (licht) verstandelijke beperking en/of psychiatrische problemen
Jeugdcultuurfonds
Jeugdsportfonds
NOVO, de Regenboog, begeleiding en ondersteuning van mensen, in het vinden van een zinvolle dagbesteding
Participatieraad Vlagtwedde
PKN Ter Apel, Protestantse Kerk
Rode Kruis
RSG Ter Apel, middelbare school voor vmbo, havo en vwo
Ruilwinkel, Sellingen
Rzijn, welzijnsinstelling voor kinderopvang, dagopvang, maatschappelijk werk, jongerenwerk, ouderenwerk, schuldhulpverlening, steunstees, vrijwilligerswerk, mantelzorg
Senioren van Nu
Stichting Leergeld
Stichting Welzijn Bellingwedde
TDC Vlagtwedde, leerwerkkwekerij, Vlagtwedde

Tinten Welzijnsgroep
Veiligheidsregio
Voedselbank, Ter Apel
Voetbalvereniging Vlagtwedde
Volkskredietbank
Wedde dat 't lukt
Woonzorg, Zorgcentrum Blanckenborg
Zorggroep Meander, Kloosterheerd Ter Apel
Zorgkompas, thuiszorg

bijlage 3. gesprekken en bijeenkomsten met organisaties

- i. gesprek met Arno Reijns en Walter van Rossum 31 mei 2017
- ii. startbijeenkomst 6 juni 2017
- iii. ouderen van nu 7 juli 2017
- iv. Roel Koning, CJG, 12 juli 2017
- v. OOGZ partners, 17 juli 2017
- vi. gemeente Walter van Rossum en Arno Reijns, 23 augustus 2017
- vii. ouderen van nu bingo, steunsteet, 25 augustus 2017
- viii. Janny de Vries, activiteitenbegeleider Meander, 27 september 2017
- ix. Johan van Dam, 29 september 2017
- x. congres Armoede HvA, Amsterdam, 2 november 2017
- xi. overleg Arno Reijns en Walter van Rossum, 8 november 2017
- xii. studiedag armoede en eenzaamheid, Ter Apel, 15 november 2017
- xiii. overleg (beleids)medewerkers armoede gemeente Vlagtwedde, 27 november 2017
- xiv. overleg participatieraad, Ter Apel, 11 december 2017
- xv. Johan van Dam, 19 december 2017
- xvi. Petra Steunebrink, Humanitas Ter Apel, 9 januari 201
- xvii. Arno Reijns en Rene Roossien, Wedde, 22 januari 2018
- xviii. meelopen Regenboog Stadskanaal, 26 januari 2018
- xix. Klaas Hoekstra, Humanitas DMH, 31 januari 2018
- xx. Ank de Vries, Humanitas DMH, Hoogezand 6 maart 2018

CAB *fundeert* beleid

CAB

Martinikerkhof 30, 9712 JH Groningen

T (050) 311 51 13

E cab@cabgroningen.nl

I www.cabgroningen.nl

KvK 02060926

BTW NL806242139

